

Knoz, Tomáš

Finanční aspekty konfiskací

In: Knoz, Tomáš. *Pobělohorské konfiskace : moravský průběh, střeoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Vyd. 1. Brno: Matice moravská, 2006, pp. [588]-621

ISBN 8086488349 (Matice moravská)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123637>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Finanční aspekty konfiskací

V dobovém přípisu císařské dvorské komory zaslaném na adresu české dvorské kanceláře z poloviny dubna roku 1635 se v souvislosti s valdštejnskými konfiskacemi hovoří o finanční neboli kameralistické povaze pobělohorských konfiskací.³⁰⁷ V moderní historické literatuře se objevuje hodnocení, podle něhož byla jedním z hlavních subjektivních důvodů konfiskací snaha císaře Ferdinanda II. naplnit státní pokladnu, v dané době těžce zkoušenou vysokou inflací, obrovskými výdaji na vedení války, zvýšenými nároky rekonstruované státní správy i potřebou finanční podpory katolické církve.³⁰⁸ Podle obvyklých názorů úměrně s nárůstem potřeby získat z uvedených důvodů do státní pokladny velké množství peněz narůstal také význam finančních úřadů, které pro panovníka zmíněné peníze vybíraly a spravovaly.

Thomas Winkelbauer citoval při svých výzkumech finančního zázemí třicetileté války dobové autory, podle nichž „*geld est sanguis corporis politici*“ i „*nervus belli*“. K financování císařské armády v počátečních letech třicetileté války podle něj byly kombinovány různé metody. Nejklasičtější z nich byl zisk plynoucí z mincovního regálu, ten v letech 1619 ani 1620 k vedení války zdaleka nedostačoval. Dalším obvyklým způsobem, jak financovat válku, měl být výtěžek z komorních panství, pokud by ovšem byla dobře spravována a nebyla podobně jako další majetky drancována vlastními armádami i vojsky nepřitele.³⁰⁹ Ferdinand II. se samozřejmě pokoušel na-

(307) Jak bylo uvedeno v jiné souvislosti, ta je však nejen „*pura cammeralisch*“, ale také výrazně „*politisch*“. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 335, 14. 4. 1635, fol. 170v. Tato kapitola byla v poněkud jiné podobě publikována v Českém časopise historickém. KNOZ, T.: *Finanční aspekty pobělohorských konfiskací*. ČCH 100, 2002, s. 774–814.

(308) BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*, I, s. XVII; MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*, s. 80–81. Matějek cituje Dietrichsteinův dekret, podle něhož je císař nakloněn k mírnosti. Je ovšem nutno, aby mu byly formou pokuty nahrazeny finanční ztráty, škody a výdaje.

(309) WINKELBAUER, T.: „*Das Geld est sanguis corporis politici*.“ Notizen zu den Finanzen der Habsburger und zur Bedeutung des Geldes im 16. und 17. Jahrhundert. In: Häusler, W. (ed.): *Geld. 800 Jahre Münzstätte Wien*. Wien 1994, s. 143–159. Podle Fritze Redlicha bylo jedním z důležitých zdrojů financí pro vedení války i pro zisk jednotlivých vojáků plundrování. REDLICH, F.: *Contributions in the Thirty Years War*. The Economic History Review 12, 1959–1960, s. 247–254, zde s. 249. K situaci na českých komorních statech MAUR, E.: *Český komorní velkostatek v 17. století*. Příspěvek k otázce „druhého nevolnictví“ v českých zemích. AUC, Philosophica et. Historica, Monographia 49, 1975, Praha 1976; TYŽ: *Český komorní velkostatek a trh v druhé polovině 17. století*. Sborník historický 22, 1974, s. 53–114. Nejnověji BERA-

lézt i další metody k naplnění státní pokladny, včetně zvláštních válečných kontribucí či využívání zisků plynoucích z Valdštejnova vojenského podnikání.³¹⁰ Velmi rychle došlo i na hledání dalších finančních zdrojů. Jedním z nich se již během roku 1620 ukázal být finanční výnos z konfiskací zvaný „*Confiscations-Geld*“, který byl získáván na úkor předních aktivistů i řadových účastníků stavovského povstání.³¹¹ Na základě celé řady nepřímých důkazů o nakládání s finančními prostředky je možné takový názor označit do značné míry za oprávněný. Nelze jej ovšem doložit přímými důkazy. I přesto, že zachované prameny k pobělohorským konfiskacím převážně pocházejí právě z činnosti císařské dvorské komory jako nejvyššího finančního orgánu habsburské monarchie, podávají většinou informace pouze pro objasnění průběhu konfiskací a jejich základních dimenzí, nemají však statistickou povahu a nezaznamenávají beze zbytku skutečné toky peněz.³¹²

Finanční úřady

Vzhledem k současným znalostem o působení dvorské komory a jejích podřízených orgánů lze mít za to, že finanční aspekt celého procesu bezprostředně souvisel také s aspekty právními, politickými a náboženskými. Komplikace spočívá v absenci dokumentů císařské tajné rady.³¹³ Bez jejího

NEK, V.: *Hospodářskosociální poměry komorních velkostatků na středním Labi v letech 1547 v letech 1547–1630*. Neratovice 2002. (Disertační práce Filozofické fakulty UK Praha.)

(310) WINKELBAUER, T.: *Österreichische Geschichte 1522–1690*. Teil I, část Kriegswesen und Finanzen, s. 409–530, zde především kap. Krieg, Steuern und Staat, s. 449–551; RITTER, M.: *Das Kontributionssystem Wallensteins*. HZ 19, 1903, s. 193–249.

(311) OLIVA, O.: *Finanční politika v Čechách po Bílé hoře do kalady r. 1623*. Praha 1925, s. 25–39; WOLKAN, R.: *Die Ächtungen der Horner Konföderierten und die Konfiskation ihrer Güter*. Wien 1913 (dissertace uložená na Vídeňské univerzitě), s. 178–204. Zde také podrobně o finančních aktivech a pasivech pobělohorských konfiskací v Rakousích.

(312) Nejkomplexnějším pramenem k pobělohorským konfiskacím v kontextu celé habsburské monarchie jsou nepochybně pamětní knihy císařské dvorské komory, uložené v Hofkammerarchiv Wien. Jde o opisy odcházející korespondence. Nelze sice říci, že zaznamenávají konfiskační materiály ve stoprocentní úplnosti, nepochybně se k ní ale blíží. Nelze z nich sice bez metodologické chyby zaznamenat konkrétní částky procházející státní pokladnou, lze však zaznamenat finanční principy pobělohorských konfiskací. HKA WIEN, *Gedenkbücher, Österreichische-, Böhmische-, Ungarische- und Reichsreihe*. Rozbor pamětních knih provedl WALTER, F.: *Die sogenannten Gedenkbücher des Wiener Hofkammerarchives*, s. 137–158; TÝZ: *Inventare österreichischer Archive*. VII. Inventar des Wiener Hofkammerarchivs, s. 76–80; PÁNEK, J.: *Knihy habsburské Dvorské pokladny*, s. 173–181.

(313) Přitom zmíněná tajná rada nabyla v době panování Ferdinanda II. rozhodujícího vlivu v zemi. Zasedali v ní takřka všichni významní představitelé prohabsburské strany. Materiály císařské dvorské kanceláře pro dané období patří mezi tzv. „Brandakten“. AVA WIEN, Gruppe I, Nr. 1, Hofkanzlei (16.–17. století).

politického rozhodnutí, nebo alespoň bez rozhodnutí jejích vybraných členů, by celý proces potrestání povstalců, včetně potrestání finančního, vůbec nemohl začít, a císařovi finančníci by tedy neměli jaké peníze převádět a přepočítávat.³¹⁴ Podobně tomu bylo i s působením císařské dvorské kanceláře, která podle daného ústavního systému nepochybně dohlížela na právní korektnost celého složitého procesu a jejíž právníci a úředníci formulovali nejdůležitější rozhodnutí císaře a jeho politického okruhu.³¹⁵

Velmi závažné rozhodovací pravomoci při organizování pobělohorských konfiskací přináležely císařské dvorské komoře ve Vídni. Zmiňovaná takřka úplná absence pramenů císařské dvorské kanceláře a dalších centrálních úřadů význam dvorské komory v tomto ohledu ještě zvyšuje. Dvorská komora vykonávala prakticky veškerou agendu v souvislosti s konfiskacemi a zastupovala i samotného císaře Ferdinanda II. V bohatých archívních materiálech se pouze výjimečně vyskytují listy podepsané panovníkem, které mají spíše osobní charakter. Úřední listy, ačkoliv byly také císařem podepsané a v jeho jménu vyhotovené, byly koncipovány přímo v kancelářích komory.³¹⁶ Císařská dvorská komora v pobělohorských konfiskacích vystupovala zcela ve shodě s obecnými závěry o institucionalizaci a byrokratizaci státní správy ve sledovaném období.³¹⁷ V agendě císařské dvorské komory z dvacátých a třicátých let 17. století, na rozdíl například od agendy české dvorské kanceláře nebo moravského hejtmanského úřadu, takřka nelze sledovat roli žádné z výrazných osobností, neboť vše je již ukryto pod jednotným a do značné míry anonymním institucionálním rámcem.

Základním finančním úkolem císařské dvorské komory v procesu konfiskací byla správa císařských komorních statků. Komise tak činila z velké části prostřednictvím podřízených institucí finanční správy, které byly zpravidla organizovány v jednotlivých skupinách zemí nebo dokonce v jednotlivých zemích. Vedle císařské dvorské komory tyto instituce záro-

(314) SCHWARZ, H. F.: *The Imperial Privy Council*, především s. III–132.

(315) FELLNER, T. – KRETSCHMAYR, H.: *Die österreichische Zentralverwaltung*. Abt. I, kap. Die Österreichische Hofkanzlei, s. 139–217.

(316) Strany se na císaře zpravidla obracely prostřednictvím komory. Nejlépe zachovaný fond týkající se povstání a následných konfiskací, který obsahuje čistopisy listů odesílaných císařskou dvorskou komorou, čistopisy přípisů stran zasláné císaři nebo císařské dvorské komoře a koncepty listů moravského gubernátora kardinála Františka z Dietrichsteina, obsahuje MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 385–582, kart. 128–182.

(317) Základní kategorizaci problému provedl DUCHHARDT, H.: *Das Zeitalter des Absolutismus*.

veň podléhaly gubernátoru, zemskému hejtmanu nebo analogickému úřadu zastupujícímu panovníka v dané zemi.³¹⁸

Císařská dvorská komora se na počátku dvacátých let 17. století nacházela ve stadiu rekonstrukce, jejímž cílem mělo být vytvoření (alespoň relativně) centralizovaného a plně byrokratizovaného státního orgánu. Podobně tomu ostatně bylo s celým správním systémem habsburské monarchie. Ačkoliv ani funkce císařské dvorské komory se nevyhranila bez složitějšího a dlouhodobějšího vývoje a návaznosti na působení analogických starších orgánů, lze její vznik položit do období reformy Maxmiliána I. na přelomu 15. a 16. století. V době, kdy řídila proces pobělohorských konfiskací, určoval chod, strukturu a kompetence císařské dvorské komory řád neboli Hofkammerordnung z roku 1568.³¹⁹

Kolegiálnímu orgánu, jenž měl již od šedesátých let 16. století přesně určeny úřední dny a hodiny, předsedal prezident. Referáty jednotlivých komorních radů byly rozděleny podle zemí. Komorní radové alespoň teoreticky měli být seznámeni s finančními poměry a s finanční správou ve všech zemích monarchie. Ačkoliv to nikde nebylo explicitně vyjádřeno, i tato skutečnost měla přispět k integračnímu procesu Rakouského domu. Závažná rozhodnutí měli prezident a radové uskutečňovat až na základě výsledku audience u císaře, respectively panovníkova písemného vyjádření. V kanceláři císařské dvorské komory ve Vídni navíc pracovala skupina koncipistů, sekretářů a expedistů. Komora měla několik expedic neboli řad, které se staraly o komunikaci s místodržiteli a dalšími úředními institucemi v jednotlivých zemích nebo jejich skupinách, jakož i s podřízenými finančními orgány v jednotlivých částech monarchie.³²⁰

Podřízenými orgány císařské dvorské komory byly dvorské komory v jednotlivých zemích monarchie, popř. v jednotlivých skupinách zemí. Podle komorního řádu z roku 1568 mělo jít o komory ve Vídni (Dolní a Horní Rakousy), v Praze (České země a obě Lužice), ve Štýrském Hradci (Štýrsko a Vnitřní Rakousy), ve Vratislavi (Slezská knížectví), v Bratislavě (Uhry) a v Košicích (Spiš, komora podřízena bratislavské).³²¹

(318) Nejdůležitější aspekty právních vztahů jednotlivých rovin a institucí popisuje BRAUNEDER, W. – LACHMAYER, F.: *Österreichische Verfassungsgeschichte*, s. 21–78.

(319) Thomas Fellner a Heinrich Kretschmayer upozorňují na skutečnost, že se v časovém období mezi vydáním řádu a nástupem Ferdinanda II. na císařský trůn mnohé v právní praxi dvorské komory změnilo. FELLNER, T. – KRETSCHMAYER, H.: *Die österreichische Zentralverwaltung*. Abt. I, s. 10–23 a 76–88.

(320) TAMTÉŽ, s. 68–88; WALTER, F.: *Die sogenannten Gedenkbücher des Wiener Hofkammerarchives*, s. 152–158; TÝŽ: *Inventare österreichischer Archive*. VII. Inventar des Wiener Hofkammerarchivs, s. 76–77.

(321) WALTER, F.: *Die sogenannten Gedenkbücher des Wiener Hofkammerarchives*, s. 152–158.

Na úrovni zemí Svatováclavské koruny vykonávala pobělohorské konfiskace česká dvorská komora. Ve dvacátých letech 17. století pracoval tento úřad v souladu s ostatními císařskými správními orgány, historicky byl ovšem úřadem nikoliv císařským, nýbrž úřadem českého krále. To samozřejmě platilo i v době, kdy funkci římského císaře a českého krále zastávala tatáž osoba. Z uvedené skutečnosti vyplývaly spory o komoru v době, kdy se na český trůn dočasně dostal Fridrich Falcký. Česká dvorská komora byla na jedné straně podřízena přímo císaři a jeho dvorské komoře ve Vídni, na druhé straně se musela řídit také instrukcemi a příkazy místodržitelů v Čechách a na Moravě.³²² Do finančních převodů a transakcí v českých zemích zasahovala také česká dvorská kancelář. Finanční správa v českých zemích i v celé habsburské monarchii směřovala k integračnímu modelu. Ve sledovaném období však tento proces ještě ani zdaleka nebyl dokončen. V celém systému lze pozorovat mnoho pozůstatků staršího partikularismu. Česká dvorská komora uplatňovala své pravomoci ve všech zemích Svatováclavské koruny. Na Moravě, ale především ve Slezsku a v Kladském hrabství, však pro uplatnění jejich pravomocí platila poněkud zvláštní pravidla. Jak bylo uvedeno výše, sídlila ve Vratislavi slezská komora, jež do značné míry podléhala komorním orgánům v Praze. Vídeňská císařská dvorská komora proto neměla samostatnou slezskou expedici. Korespondence pro slezskou dvorskou komoru tak procházela přes expedici českou.³²³

Sídlem české dvorské komory byla ve dvacátých letech 17. století Praha. Působnost tohoto úřadu se ovšem vztahovala na obě hlavní země České koruny. Podřízeným orgánem české komory byly rentovní úřady, které byly na rozdíl od ní rozděleny na českou a moravskou větev. Zachované materiály dokládají, že rentovní úředníci, nazývaní „*Pfennigmeister*“, se museli stejně tak držet příkazů komory, jako nařízení místodržitelů v jednotlivých zemích.³²⁴

Pojem Spiš byl v této souvislosti ve sledovaném období topograficky a politicky přesahoval hranice tehdejšího Spišského komitátu i dnešního slovenského regionu Spiš, a zahrnoval prakticky celé území dnešního východního Slovenska.

(322) VOLF, M.: *Dvorská komora a české finance před Bílou horou a po ní 1610–1640*. SAP 30, 1980, s. 63–105; PEŠÁK, V.: *Dějiny královské české komory*. SAMV 3, 1930.

(323) HKA WIEN, *Gedenkbücher, Böhmische Reihe*, kn. 333–335.

(324) V podobné souvislosti jako s termínem rentovní úřad se lze v materiálech na úrovni zemí ještě setkat s pojmem berní (daňový) úřad – „*Steuer-Amt*“. Tato skutečnost svědčí o vrůstání konfiskací do zaběhnutých fiskálních a daňových systémů z „doby míru“. Rentovní úřad přebíral jako příjemce peněz od berních úřadů část daňové agendy, popřípadě na tyto úřady dohlížel. Berní úřady se zabývaly především shromažďováním daní od jednotlivých poplatníků. JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z.: *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha 1989,

Oprávněnost vnímání souvislosti mezi konfiskacemi a válečnými výdaji ve dvacátých letech 17. století potvrzuje i systém, jímž se od komorního řádu z roku 1568 řídilo vydávání peněz na vojenské potřeby. Již od počátku fungování císařské dvorské komory byly její součástí dva účetní úřady, v jejichž čele stáli dva účetní.³²⁵ Podle citovaného komorního řádu zůstal jednomu z nich uvedený titul i nadále. Pouze variantně bývá v pramenech označován také jako dvorský komorní účetní čili „*Hofkammerzahlmeister*“. Druhému účetnímu se v této době dostalo titulu dvorský válečný účetní, v originále „*Hofkriegszahlmeister*“. První z nich měl v kompetenci dvorskou pokladnu a byl zodpovědný za vydávání peněz na dvorské účely, tedy osobní nároky císaře, potřeby jeho hofštátu, dvorskou reprezentaci apod. Dvorský válečný účetní naproti tomu bděl nad válečnou pokladnou a nad válečnými výdaji.³²⁶ Tradičním úřadem v rakouských zemích, který se také bezprostředně podílel na finanční správě komorních panství, včetně panství konfiskovaných, byl vicedomský úřad.³²⁷ Peníze, které bylo možno na dvůr i na vedení války vydávat, ovšem nepochybně plynuly i z jiných zdrojů než z pobělohorských konfiskací. Platilo to však i obráceně. Peněžní částky vydávané z válečné pokladny šly i na jiné účely než pouze na vydržování císařského vojska a vedení válečných kampaní a bojových akcí. Podle Thomase Fellnera a Heinricha Kretschmayera plynula hotovost do obou zmiňovaných pokladen nediferencovaně. V pramenech týkajících se pobělohorských konfiskací bývá označována jako suma propadlá státní pokladně.³²⁸ K diferenciaci hotovosti docházelo až uvnitř císařské dvorské komory. Po vzniku dvorské válečné rady se její prezident a radové museli obracet na komoru se svými finančními nároky a komora na tomto základě rozhodovala o rozpočtu dvorské válečné rady i o výši hotovosti, přidělené armádě. Tento systém samozřejmě vznikl a vyvíjel se za poněkud jiných okolností, než jaké nastaly kolem roku 1620. Konfiskace proto měly znamenat významný zdroj příjmů, jejich ekonomický význam dokládá

s. 143. Zde zmínka o rychlé centralizaci finanční správy po roce 1620. Za laskavou informací dále děkuji Mgr. Tomáši Sterneckovi, Ph.D.

(325) „Hofzahlamt“, „Hofzahlmeister“. PÁNEK, J.: *Knihy habsburské Dvorské pokladny*, s. 175.

(326) „Kriegsauslagen“. FELLNER, T. – KRETSCHMAYR, H.: *Die österreichische Zentralverwaltung*. Abt. I, s. 76–81.

(327) O úloze úřadu „Vitzdomamt“ BRUNNER, O.: *Das Archiv der Niederösterreichischen Kammer und des Vitzdoms*, s. 144–166.

(328) Termín „Fisco adjudicierte Güter“ v rezoluci zaslané Liechtensteinovi ohledně statku Krakovec. „Kaiserliche Resolution an Fürst Karl von Liechtenstein de dato in Wien den 31ten Decembris Anno 1623, daß I. K. M. hätten de – mit dem Georgen von Chmiz in die ihme hievor aberkente – und dem Fisco adjudicirte Güter Krakowez und Blschau pro 15 590 fl 37 gr. und 1 d. gnad ratificirt.“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmisches Reich, kn. 333, 31. 12. 1623, fol. 247.

i rozsah a místo, jaké konfiskační materiály v zachovaných dokumentech komory z tohoto období zaujímají.

Finanční úředníci

Úvodem prezentovanou tezi, podle níž bylo naplnění státní pokladny jednou z hlavních příčin přistoupení k rozsáhlým konfiskacím, nepřímo potvrzuje i specifické a na významu rychle rostoucí postavení úředníků finanční správy i dalších osob, které se nějakým způsobem účastnily taxování statků, provádění konfiskací a výběru peněz. Osob, které působily ve finančních úřadech habsburské monarchie a které proto mohly proces pobělohorských konfiskací přímo ovlivňovat, byla samozřejmě celá řada. Informace, které o nich a jejich aktivitě podávají zápisy v pamětních knihách císařské dvorské komory, přitom nelze považovat za statisticky úplné ani zcela vyvážené. Vzhledem k povaze materiálů obsažených v pamětních knihách císařské dvorské komory se ještě domnívat, že zde nejčastěji frekventované osoby jsou skutečně těmi úředníky, kteří z procesu konfiskací dokázali těžit nejvíce. Mnozí jejich kolegové zřejmě svou aktivitu zaměřovali poněkud jiným směrem nežli k zisku konfiskátů. Zásadním přínosem údajů obsažených v pamětních knihách v této souvislosti přesto zůstává značná schopnost poskytovat obraz o vztahu mezi úředním začleněním daných osob v procesu pobělohorských konfiskací a jejich osobní snahou tento proces využít k zisku majetku i zvýšení společenského postavení. Stejně tak ovšem nelze ani předpokládat, že frekvence zmínek o úřednících a obchodnících aktivních v procesu konfiskací v dokumentech císařské dvorské komory kopíruje strukturu finančních úřadů v habsburských zemích.³²⁹

(329) Určitá, byť statisticky nikoliv úplná, možnost sledovat postup finančních úředníků na společenském žebříčku se naskytá při konfrontaci informací poskytovaných pamětními knihami císařské dvorské komory s údaji obsaženými ve fondu rodinných akt tohoto úřadu [Adelsakten] a údaji ze šlechtického archivu [Adelsarchiv], který je součástí Allgemeines Verwaltungsarchiv Wien. Příkladem může být služební a společenský postup komorního rady Jeronýma Bonaciny. HKA WIEN, Familienakten, Bonacina, B 274; AVA WIEN, Adelsarchiv, Bonacina. Příkladem studie, jež podává informace o životě a kariéře obchodníka (a analogicky také) finančního úředníka předbělohorské a bělohorské éry, může být starší stať KALLBRUNNER, J.: *Lazarus Henckel von Dommersmarck*. Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 24, 1931, s. 142–156. Jméno Lazara Henckela, zmiňovaného v kapitole věnované konfiskacím ve Slezsku, jenž zemřel roku 1624 a dožil se tedy ještě období pobělohorských konfiskací, se v souvislosti s konfiskačním procesem vyskytuje také v materiálech císařské dvorské komory. Lazar Henckel navíc předal svou profesi svému stejně se jmenujícímu synovi. Henckel anticipoval některé pobělohorské procesy a postupy, když mu po roce 1602 měly být přiřčeny statky konfiskované Štěpánu Illesházym. Naději však ztratil ve chvíli, kdy podpořil povstání Štěpána Bočka. Jeho syn Lazarus ve dvacátých letech obchodoval s císařskou dvorskou komorou. On i jeho otec, ačkoliv byli nadále luterány, zůstali tentokrátě věrni císaři. TAMTÉŽ, s. 151 a 155.

V první řadě je v této souvislosti nutno hovořit o společensky nejvýše postavených osobách. Rekonstrukci dosavadního stavu v císařské dvorské komoře měl pro Ferdinanda II. provést nový prezident císařské dvorské komory. Roku 1620 se jím po Seifriedu Kryštofu Breunerovi stal Gundakar z Liechtensteina, který byl ostatně na konfiskacích sám osobně mimořádně zainteresován.³³⁰ Roku 1623 ho nahradil opat hornorakouského kláštera Kremsmünster Antonín Wolfradt, jenž byl zároveň jedním z významných členů císařské tajné rady a panovník mu ve finančních záležitostech nejspíše důvěřoval i vzhledem k bohatství a finanční prosperitě jeho kláštera.³³¹ Kromě nepříliš dobrého stavu státních financí se Wolfradt musel ihned od počátku svého prezidentského úřadu vyrovnat s řešením konfiskací, resp. s jejich finančními aspekty. Ačkoliv v této souvislosti nejsou k dispozici téměř žádné přímé prameny, není vyloučeno, že právě s jeho osobou mohl být spojen zájem naplnit státní pokladnu z výnosů konfiskací statků císařových protivníků. Wolfradt byl jmenován prezidentem císařské dvorské komory 25. října 1623. Nejrůznější konfiskační záležitosti se ovšem v korespondenci komory pro rakouské i české země začaly objevovat již za Liechtensteina. V expedici pro české země sice agenda z roku 1620 zcela chybí, a to snad vzhledem k povstání, s ním spojeným zmatkům i dočasnému ovládnutí české dvorské komory stranou „zimního krále“ Fridricha Falckého. Od jara roku 1621 nicméně nabývá rozhodujícího významu.³³² Po celou první polovinu dvacátých let 17. století potom v české řadě kopiářových knih císařské dvorské komory konfiskační agenda zcela pohltila ostatní finanční problematiku a také v jejich rakouské řadě jí

Roku 1629 získal Lazar Henckel mladší slezské konfiskáty Bohumín a Bytom. Přidělení bylo zdůvodněno dlouholetými zásluhami jeho otce ve službě císaři Rudolfovi II. za válek proti Turkům. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmisches Reich, kn. 334, fol. 224–228.

(330) O osobnosti Gundakara z Liechtensteina SCHWARZ, H. F.: *The Imperial Privy Council*, s. 279–281. O aktivitách Gundakara z Liechtensteina u dvora a na nově získaných moravských státcích WINKELBAUER, T.: *Fürst und Fürstendiener*, s. 151–201 a 321–352. Dokumenty k moravským ziskům Gundakara z Liechtensteina MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 416, kart. 140, prosinec 1622, fol. 48; inv. č. 417, kart. 140, leden 1623; inv. č. 421, kart. 141, květen 1623, fol. 94; inv. č. 23, kart. 142, červenec 1623, fol. 200–208 a 217.

(331) O osobnosti Antona Wolfradta stručně SCHWARZ, H. F.: *The Imperial Privy Council*, s. 386–387.

(332) V rakouské řadě pamětních knih se první dokument týkající se konfiskací objevuje v květnu 1621, kdy Arnold z Berglasu žádal o přidělení nějakého konfiskátu za jeho zničený statek Mstětice (Zeleneč) u Brandýsa nad Labem: „...pro Gutachten (für Arnold) von Berglaß, daß ihme gegen Abtretung seines verwüsten Guts zu Msintitz das confisicirte dem – von Gnaden eingeräumt werden wollte...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, fol. 193. První zmínka o konfiskacích v zemích České koruny je z února roku 1621 a týká se smiřického panství Jičín, které přešlo na Albrechta z Valdštejna. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmisches Reich, kn. 333, 17. 2. 1621, fol. 4.

bylo věnováno neobvykle mnoho prostoru. Za zlomový je možno považovat rok 1623, jenž je zároveň rokem nástupu Wolfradta, kdy řešení konfiskační agendy bylo prakticky veškerou náplní činnosti císařské dvorské komory.³³³ Roku 1630 kremsmünsterského opata nahradil ve funkci prezidenta komory další z oblíbenců Ferdinanda II., svobodný pán Maxmilián Breuner.³³⁴

Znalost úřední struktury a personálního stavu císařské dvorské komory v období probíhajících konfiskací je důležitá hned z několika důvodů. Na prvním místě samozřejmě stojí poznání dosaženého stupně byrokratické, s nímž bezprostředně souvisí také finanční stránka věci. Za významnou skutečnost lze považovat také zmiňované personální obsazení úřadů. Podobně jako jiní císařští úředníci, také finanční měli přístup k soukromým či neveřejným informacím o probíhajících konfiskacích a mnohdy také dostatek vlivu využít jich ve vlastní prospěch. U komorních radů i nižších finančních úředníků byla tato skutečnost navíc umocněna znalostí finančního a ekonomického zákulisí celého složitého procesu.

Výsledkem je, že se v pramenech lze setkat se jmény celé řady finančních úředníků právě v souvislosti s jejich žádostmi o přidělení konfiskátů nebo o vyplacení různých pohledávek z výtěžku konfiskací. Císař těmto osobám odprodával velmi často konfiskáty s odpuštěním části kupní sumy. Gundakar z Liechtensteina se svými moravskými zisky v Moravském Krumlově a v Uherském Ostrohu může tuto praxi ilustrovat nejlépe. Typickým příkladem je i kladně vyřízená žádost Maxmiliána Breunera z léta roku 1622 (tedy z období předcházejícímu jeho jmenování do funkce prezidenta komory). Breunerovi bylo tehdy císařem přiznáno několik statků v Dolních Rakousích: Neudorf, Immendorf a Patzmannsdorf.³³⁵ Prezident dolnora-

(333) HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333–335. Jistou výjimkou je uherská expedice pamětních knih. Jak bylo objasněno v příslušné kapitole, v Uhrách pobělohorské konfiskace prakticky neprobíhaly. Týkaly se pouze některých osob, které se přidaly ke Gabrielu Bethlenovi (především František Batthyány). Po uzavření míru roku 1622 byly tyto konfiskace ovšem zrušeny. Jinak se uherští šlechtici vyskytují v souvislosti s konfiskacemi pouze v tom případě, kdy získávají konfiskáty a statky v jiných částech monarchie (především Pálffy a Esterházy). HKA WIEN, Gedenkbücher, Ungarische Reihe, kn. 414, především fol. 185 a 243. EVANS, R. J. W.: *Das Werden der Habsburgermonarchie*, s. 180–185; KOLTAL, A.: *Adam Battthyány in Wien. Die Hofkarriere eines ungarischen Aristokraten in der Mitte des 17. Jahrhunderts*. In: Bůžek, V. – Král, P. (edd.): *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526–1740)*. OH 10. České Budějovice 2003, s. 275–304.

(334) FELLNER, T. – KRETSCHMAYR, H.: *Die österreichische Zentralverwaltung*. Abt. I, s. 82–86 a 285–286.

(335) MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 410, kart. 137, červen 1622, a inv. č. 417, kart. 140, leden 1623. WINKELBAUER, T.: *Fürst und Fürstendiener*, s. 339–350. O případu Maxmiliána Breunera: „...pro Maximilians Breyners praetendierten Guts Neudorf, dann Erasmen Goldt der Güter Imensdorf, und Patzmannsdorf, item Georg Cassal Paß-Brief

kouské dvorské komory Jan Baltazar Hoyos převzal statek potrestaného rakouského rodu Hofkirchenů Neudegg. Společně s komorním radou Janem Unterholtzerem z Kronichbergu také poslali císaři supliku, na jejímž základě se pokoušeli získat i statky po rebelu Melicharu Wurmbbrandtovi. Uvedenou supliku potom vlastně z císařova pověření vyřizoval úřad, na jehož činnosti se oni sami podíleli.³³⁶ Nejspíše není náhodou, že to byli právě především vysocí finanční úředníci, kteří v Dolních Rakousích již v březnu roku 1621 uvedli v pohyb vlnu suplikací adresovaných císaři a císařské dvorské komoře, jejímž cílem bylo získat zabavené statky. Téměř vždy byli ochotni a většinou i povinni statky nabýt proti zaplacení oficiálně uznané finanční sumy.³³⁷ Zároveň nicméně počítali minimálně s císařovým odpuštěním alespoň části sumy uvedené v taxaci. Očekávali vystavení kupní smlouvy (nadepsané jako „*Kauf-Contract*“) na sníženou částku, což mělo být projevem císařské milosti. Prameny samozřejmě zpravidla neinformují o jiných nežli oficiálních možnostech, kterak eventuálně mohli finanční úředníci využívat svého přístupu k informacím a ovlivňovat prodeje konfiskátů i výši kupní částky ve svůj prospěch. Z některých náznaků lze spekulovat, že k tomu v období pobělohorských konfiskací docházelo.³³⁸

Pozoruhodným způsobem se v pramenech vyšlých z komorní expedice odráží působení některých komorních radů, především Jeronýma Bonaciny, Jana Ruprechta Hegenmüllera, Jana Křtitele Webera, Menolda Hillebranda z Harsemsu a Zikmunda z Mühlheimu. Jeroným Bonacina byl dlouholetým vídeňským obchodníkem italského původu. Po dlouhou

pro 300 Eimer Wein, und Georg Gurtner's Güter Kauff...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, Šoproň 29. 7. 1622, fol. 312v.

(336) „Resolution an NÖC, vermög der dem von Hoyos gegen Gutmachung 7 000 mit einem richtigen Hofkirchenischen Schuld oder baar Geld, der Nedeugger Hof eingeräumt, dem H. Unteholtzer entgegen 16 Unterthanen neben Aufhebung des kleinen Orts des strittigen Fischwassers an der Schwarza in einem in einem leidentlichen Werth hingelaßen werden solle...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, 4. 3. 1621, fol. 169.

(337) Pro získání majetku proti zaplacení určité hotovosti se v pramenech císařské dvorské komory obvykle vyskytuje označení „kauflich“. V předchozím konkrétním případě jde o formulaci: „kauflich des declarirten und publicirten Rebellen“. Např. kauza statků Kateřiny Vratslavové z Mitrovic. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 334, Císařská rezoluce, Vídeň 10. 1. 1631, fol. 357. Podobně případ statků Jana Bernarda z Herbersteina. TAMTĚŽ, kn. 334, císařská rezoluce, Vídeň 6. 3. 1630, fol. 270v. V některých „kauflich“ případech byla stanovena možnost splátek. Tak se postupovalo např. v kauze Jana Oktaviána Kinského. TAMTĚŽ, kn. 334, Císařská rezoluce, Vídeň 3. 4. 1630, fol. 288.

(338) Oficiální materiály pobělohorských konfiskací samozřejmě o podobných případech podávají velmi omezené informace. Doloženo je to například v případě sporu lobkovického kancléře Adolfa Hammara s úředníky Samuelem Horácem Rožďalovským a Juliem Felixem Šmerhovským z Lidkovic nebo v případě moravského rentmistra Mikuláše Nusslera. KNOZ, T.: *Državy Karla staršího ze Žerotína*, s. 263–271.

dobu působil i jako agent a dodavatel Karla staršího ze Žerotína. Obstarával prakticky veškerou jeho komunikaci s Vídní i s jižní Evropou. Po Bílé hoře se stal dvorským komorním obchodníkem a posléze i komorním radou.³³⁹ V pramenech císařské dvorské komory byl Bonacina velmi často zmiňován v bezprostřední souvislosti s pobělohorskými konfiskacemi, jejichž prostřednictvím mu císař splácel nejrůznější pohledávky. V některých případech se jednalo dokonce o splátky za diamanty a podobné luxusní zboží, jež císař proplácel v podobě konfiskovaných statků nebo alespoň penězi získanými z výnosu konfiskací. V Rakousích se to týkalo například statků Ebergassing a Wienerherberg. Jeho jméno však bylo spojováno i s majetkovými zisky na Moravě, především se statkem Dobromilice.³⁴⁰ Ne náhodou k těmto Bonacinovým ziskům docházelo v době, kdy byl pověřován nejrůznějšími obchody a jednáními ve prospěch císaře, například s Nizozemím nebo s Benátskou republikou.³⁴¹ Podobným projevům přízně se těšili i další jmenovaní. Weber a Mühlheim jsou zmiňováni

(339) V dokumentech císařské dvorské komory je Bonacina, podobně jako např. Lazarus Henckel, nazýván „Hof-Handelsmann“. O Bonacinově kontaktu s Žerotínem informují zmínky v jeho korespondenci. DVORSKÝ, F. (ED.): *Dopisy Karla st. z Žerotína*. O jeho kariéře v císařských službách vypovídají dokumenty ve šlechtickém archivu AVA WIEN, Adelsakten, Hieronimo Bonacina. Dále rodinná akta v komorním archivu. HKA WIEN, Familienakten, Bonacina, B 274.

(340) Bonacinovy obchody pro císařskou dvorskou komoru: obchod s holandským koženým zbožím (HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, I. 12. 1620, fol. 136), finanční vyřizování konfiskátů (3. 6. 1621, fol. 193), uzavírání kontraktu mezi císařskou dvorskou komorou a Janovskou republikou (22. 3. 1624, fol. 481), zprostředkovávání různých finančních operací v komoře (kn. 169, 10. 5. 1628, fol. 270), finanční jednání s Benátkami a s františkánským řádem ohledně církevních nadací (16. 9. 1628, fol. 304v, 6. 4. 1629, fol. 385). Bonacinovy zisky rakouských statků hotových peněz a dalších výhod: asekurace částky 80 000 fl. z Tyrol (14. 8. 1620, fol. 69), zisk Ebergassing (v pramenech často Obergässing nebo Ober Gassing) a Wienerherberg (fol. 140v, 387, 399, 228), prolongace koncese císařského obchodníka v Čechách a v Rakousích na léta 1622–1632 (13. 10. 1622, fol. 236v), zisk mlýna ve Vídeňském Novém městě (TAMTÉŽ, kn. 169, říjen 1625, fol. 53v). Zisk statku Dobromilice na Moravě (HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 25. 8. 1623, fol. 206, 260 a MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, březen 1623, inv. č. 431, kart. 143, fol. 36). K povýšení Bonaciny AVA WIEN, Adelsarchiv, Bonacina, Hieronimus, Hofkammerat, Ritterstand, 1626; Kaiserlicher Rat, 1626; MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, Korespondence Františka z Dietrichsteina, Bonacina, Jeroným, 1621–1631, kart. 428; HKA WIEN, Familienakten, Bonacina, sign. B 274.

(341) „Resolution an NÖC vemög der dem Bonaczino die Burkmühl zu Neustadt, zu Aufrichtung eines Niederländischen Lederwerts vemög Contracts gegen 150 fl. jährlichen Bestandgelds hingelaßen werden solle...“; „Erinnerungs-Decret an P. Lodovico Mätz, wasmassen IM gnädigist verwilligt die weil. Kais. Matthia zur Unterhaltung der Franciscaner zu Jerusalem gewidmete 600 fl. auch hinführan continuirlich reichen und der Übermachung halber, pro Wechseln durch Venedig mit Herrn Hieronymo Bonacina tractiren lassen wöllen...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168 a 169, I. 12. 1620 a 16. 9. 1628, fol. 136, 304v.

jako úředníci, mající na starosti „moravské konfiskace“.³⁴² Právě tímto způsobem později byly jako milost zdůvodněny jejich nároky a zisky. V případě svobodného pána a komorního rady Jana Křtitele Webera z Pisenberga to byla částka 12 000 zlatých, jež měla pocházet z nejmenovaného poplužního dvora v Českém království (3 000 zlatých), konfiskace Jindřicha Matyáše z Thurnu v Dolních Rakousích (finančně nevyjádřeno) a konfiskace Jana Piffzara na Moravě (9 000 zlatých). Podobně jako Bonacina, také Weber byl v daném období považován i úkoly v různých komisích, takže měl nejen zásluhy, ale i přístup k informacím.³⁴³

Analogickým způsobem se nakládalo i s žádostmi a suplikami nižších finančních úředníků, jichž je také dochována celá řada. Týkalo se to například dolnorakouských komorních radů Jana Kollonitsche, Jindřicha ze Sallburgu, Jiřího Schretla a Matyáše z Ploensteinu. Dvorský komorní ředitel Vincenc Muschinger se stal v Čechách držitelem panství Rychnov a Borohrá-

(342) V pamětních knihách jsou označovány jako „Mährische Confiscationen“. Někteří z uvedených úředníků a kromě nich ještě další jsou uvedeni na straně nabyvatelů konfiskátů také v rakouských konfiskacích, a to ve značném rozsahu. Podle seznamu vytvořeném Rudolffem Wolkanem to byli „Hofkammerdirektor“ Vinzenz Muschinger (statky Wanzenu a Wolfshof po Jonasi Hillebrandovi a statek Sommerein po Ondřeji Thonradelovi), „Hofzahlmeister“ Josef Nispor ze Steinstrassu (statky Thunau, Speisendorf, Pfaffenschlag a Wegscheid po Ondřeji a Ditrichovi z Puchheimu), „Salzamtman“ Jiří Jan Stredle (statek Goggitsch po Gottfriedovi z Puchheimu), „Hofkammerrat“ Jan Unterholtzer (Statek Zellerndorf po Ludvíkovi ze Starhemberga), „Regierungskanzler“ Jan Ruprecht Hegenmüller (statek Albertsberg po Ludvíku ze Starhemberga), „Hofkammerrat“ Jeroným Bonacina (statky Ebergassing a Wienerherberg po Ondřeji Thonradlovi), „Kammersekretär“ Jan Mailinger (statek Ober Thumeritz po Erasmu Strangovi), „Hofpfennigmeister“ Vít Schinderl (statek Immendorf po Jiřím Kryštofu Rauberovi), „Hofkammerrat“ Jan Křitel Weber (statek Loosdorf po Jindřichu Matyáši z Thurnu). WOLKAN, R.: *Die Ächtungen der Horner Konföderierten*, s. 201–202.

(343) Weber je mj. označen jako člen „generální komise moravských konfiskací“ [Mährische General Confiscations Commission]. Jindy byl spolu s Jakubem Bercholdem a Kristianem Schäfflerem členem komise do kláštera Lilienfeld. Prameny dvorské komory hovoří o jeho věrné službě [treuer Dienst]. HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, fol. 115v, 540v. O úloze Webera v českých konfiskacích též BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*, s. CXVII. V Praze měl tajně vyšetřit, jestli se konfiskované statky neprodávají pod cenu za provizi ve prospěch císařských úředníků. Weber ovšem místo toho během svého pobytu v Praze koupil statky sám pro sebe. Týkalo se to nejspíše statku Chroustovice a dvora Žilovice. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 6. 7. 1623, fol. 190v. Kromě toho získal roku 1624 statek Zaječice s poplužním dvorem v Čechách, na který mu navíc byla potvrzena zvláštní sleva, opět zdůvodněná jeho dlouholetými zásluhami. TAMTÉŽ, Österreichische Reihe, kn. 168, 17. 12. 1624, fol. 540v; BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*, s. 387 (původní rezoluce je podle Bílka z 15. září 1624, tento zápis však v pamětních knihách komory pod Bílkem uvedeným datem zaznamenán není). Roku 1626 k tomu přibýly ještě statky Libochovany a Žemoseky, těch se ovšem vzdal. TAMTÉŽ, s. 228. V Rakousích Weber získal po Jindřichu Matyáši z Thurnu statek Loosdorf. WOLKAN, R.: *Die Ächtungen der Horner Konföderierten*, s. 203. Splátka za diamanty se týkala Jeronýma Bonaciny HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, 9. 12. 1620, fol. 140v.

dek, v Rakousích statků Wanzenau a Wolfshof.³⁴⁴ Dvorský komorní expeditor Melichar Wahl získal koupí konfiskovaný statek Hirschfeldau (Jelenín) za 15 250 zlatých.³⁴⁵ Z této částky mu bylo 1 000 zlatých císařem „z milosti“ odpuštěno. Podobně bylo postupováno i ve věci komorního sekretáře Matyáše Arnoldina, který tímto způsobem dostal uhrazenou dlužnou mzdu za svou práci v úřadě.³⁴⁶ Jiný komorní sekretář, Jan Mailinger, získal po Erasmu Strangovi statek Ober Thumeritz.³⁴⁷

Specifické postavení finančních úředníků se ovšem ani zdaleka neprojevovalo pouze u těch z nich, kteří byli zaměstnáni v císařské dvorské komoře či v komoře rakouské, sídlili ve Vídni, a měli tudíž alespoň teoreticky blízko k císaři. Podobné výhody požívali i úředníci působící mimo centrum monarchie. V některých případech znamenala dokonce vzdálenost od hlavního města jistou výhodu, neboť komorní úředníci v jednotlivých zemích monarchie pracovali se značnou samostatností, z centra je vzhledem k dobovým podmínkám nebylo vždy možno náležitě kontrolovat a navíc v místní společnosti nejednou zastávali významné postavení. Jak bylo několikrát uvedeno, na Moravě se to v první řadě týká „*Reichspfennigmeistera*“ Štěpána Schmidta z Freihofenu. Ten, ačkoliv nekatolík, se po celá dvacátá léta 17. století (až do vydání Obnoveného zřízení zemského a doprovodných patentů diskriminujících nekatolíky) těšil značné přízni císařského dvora. Podobné postavení si ovšem vydobyl i mezi nově se formující moravskou společností.³⁴⁸ Stejně nepřehlédnutelnými osobami byli pro Ferdinanda II. a pro císařskou dvorskou komoru i komisaři, je-

(344) HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 31. 7. 1623, fol. 198. Šlo o statky po Kryštofu Wetengelovi. Císař dal Liechtensteinovi příkaz k ratifikaci kupní smlouvy a zapsání statků do desek. Dvorský výběrčí Vít Schinderl podle Wolkana nabyl statek Im mendorf. Wolkán ovšem neuvádí, jaký vztah měl Schinderl ke Karlu z Harrachu, který je jako nabyvatel Immendorfu uváděn pamětními knihami. WOLKAN, R.: *Die Ächtungen der Horner Konföderierten*, s. 201–202.

(345) V Gedenkbücher se objevují varianty Wahlova jména Melchior nebo Michael. Někdy bývá také označován jako dvorský komorní koncipista.

(346) Melichar Wahl z Wahlu je zmiňován jako Hof-Kammer-Expeditor v září roku 1620, v lednu 1622 jako Hof-Cammer-Koncipist. HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, fol. 227, 257. Hof-Cammer-Sekretär Matyáš Arnoldino v říjnu 1621. TAMTÉŽ, kn. 168, fol. 239.

(347) WOLKAN, R.: *Die Ächtungen der Horner Konföderierten*, s. 201–202.

(348) O postavení a povinnostech Reichspfennigmeistera pojednal na příkladě Zachariáše Geizkoflera MÜLLER, J.: *Zacharias Müller 1560–1617*. Des Heiligen römischen Reiches Pfennigmeister und Oberster Proviantmeister in Königreich Ungarn. Baden bei Wien 1938. O osobnosti Štěpána Schmidta z Freihofenu FIALOVA, V.: *Inventář bradů Lukova z let 1631–34*. Naše Valašsko 6, 1940, s. 1–14. Štěpán Schmidt z Freihofenu se v předbělohorských materiálech objevuje také ve funkci moravského rentmistra. AVA WIEN, Adelsarchiv, Schmidt, Stephan, Wappen, 1601.

jichž úkolem bylo provádět odhady neboli taxace konfiskovaných panství: Fridrich Jankovský z Vlašimi, Jiří Pfeferkorn z Otopachu a komorní prokurátor Jan Matyášovský z Matyášovic.³⁴⁹ Úředníkům jejich úrovně nebyly svěřeny příliš velké formální pravomoci. Konkrétně komorní prokurátor byl ale nositelem starobylé funkce, původně spojené s činností komorního soudu. Podobnou pozici jako Matyášovský ostatně měl i komorní prokurátor v Čechách Václav Viduna Obitecký nebo jeho rakouští kolegové Bartoloměj Karel Praetorius či Dr. Jan Matyáš Prickhelmayer.³⁵⁰ Statky z konfiskací získal i český mincmistr Vilém z Vřesovic.³⁵¹ Císař i komora si museli být dostatečně vědomi skutečnosti, že právě na jejich pracovním nasazení, loajalitě a konec konců i osobní spolehlivosti a poctivosti závisí výše příjmů státní pokladny. Jedním z často zmiňovaných úředníků tohoto typu byl rentmistr v Horním i Dolním Slezsku Horatio Forno, který pilně sloužil Habsburkům a na němž ležela značná část tíhy slezských konfiskací.³⁵² Ve slezských materiálech komory se navíc opakovaně vyskytuje

(349) Životopis Fridricha Jankovského z Vlašimi ELIÁŠ, J.: *Volf Zikmund a Fridrich Jankovští z Vlašimi na bradě Bítové po Bílé boře*. ČMM 107, 1988, s. 99–117. Základní informace o činnosti všech tří komisářů při taxování konfiskátů HRUBÝ, F.: *Odhady konfiskovaných moravských velkostatků (1622–1623)*. ČMM 51, 1927, s. 125–126 a KNOZ, T.: *Državy Karla staršího ze Žerotína po Bílé boře*, s. 231–232, 381.

(350) O pravomocích a povinnostech úřadu komorního prokurátora a úřadu vicedoma (správce komorních statků v Dolních a v Horních Rakousích) DICKEL, G. – SPEER, H. (EDD.): *Deutsches Rechtswörterbuch*. Wörterbuch der älteren deutschen Rechtssprache. Bd. 7, s. 995–996; BRUNNER, O.: *Das Archiv der Niederösterreichischen Kammer und des Vizeodoms*, s. 144–166. V Čechách DRÍMAL, J.: *Královský prokurátor a jeho úřad do roku 1745*. SAP 19, 1969, s. 357–366. Pro Moravu též JORDÁNKOVÁ, H. – SULITKOVÁ, L.: *Předbělohorské soudy na Moravě a královské město Brno*. ČMM 113, 1994, s. 235–260, zde především s. 259. Zde uvedena podrobná institucionální a personální charakteristika předbělohorských komorních prokurátorů na Moravě a komparace s českými poměry. Období, kdy zastával úřad Jan Matyášovský, již do jejich přehledu bohužel není zahrnuto. Jan Matyáš Prickhelmayer, svobodný pán z Goldgeggu, u Bílka Prügelmayer, byl již v polovině třicátých let během valdštejnských konfiskací říšským radou a později také rakouským dvorským kancléřem. BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*, s. 687. (Za laskavou informaci také děkuji T. Winkelbauerovi.) Není náhodou, že i úředníci, žijící ve Vídni, získávali statky spíše v Čechách a na Moravě než v rakouských zemích. Václava Vidunu Obiteckého uvádí též BŮZEK, V.: *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*. Praha 1996, s. 100.

(351) Vilém z Vřesovic se posléze o statek Bílá soudil s kláštery v Plasech a v Kladrubech. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 31. 12. 1622 a 8. 5. 1623, fol. 103 a 152.

(352) Aloysio Forno byl dvorským účetním [Hofzahlmeister], který také značně profitoval z konfiskací. Přibližně ve stejné době byl rentmistrem [Rentmeister] ve Slezsku Horatio (někdy též uváděno Hortensio) Forno. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 334, 25. 10. 1627, fol. 120; Österreichische Reihe, kn. 169, fol. 33v, 227, 275, 377v. Oba dva se výrazným způsobem podíleli na průběhu pobělohorských konfiskací, a to především zúčastňováním nejružnějších finančních převodů. AVA WIEN, Adelsarchiv, Forno, Aloys, Kaiserlicher Rat, 1629; Forno, Horaz, Wirklicher schlesischer Rat, 1629.

jméno komorního úředníka Davida Wachsmanna z Treppeln (Trzebule), který byl oprávněn ke všem jednáním ve finančních záležitostech. Jeho práva byla formulována v instrukci císařské dvorské komory ve Vídni, adresované prezidentu a komorním radům v Dolním Slezsku. Zajišťovala mu nejen možnost zasahovat do finančních záležitostí druhých osob, jichž se ve Slezsku konfiskace týkaly, ale také neoficiální možnost získávat konfiškáty pro vlastní osobu.³⁵³

Analogických případů zvláštního postavení finančních úředníků a dalších císařových věrných lze ve dvacátých a třicátých letech 17. století nalézt celou řadu. Samozřejmě nesmělo dojít k překročení určitých hranic při využívání pravomoci úředníků ve vlastní prospěch na úkor císaře. Na počátku dvacátých let z politických i ekonomických důvodů prošla manipulace s kvalitou mince Valdštejnovi a de Wittemu bez větších problémů. Uvést by však bylo možné i zcela opačné příklady. Například moravský rentmistr Mikuláš Nusser z Nussegu na své finanční machinace doplatil ztrátou pozemkového majetku, který předtím v době konfiskací nabył.³⁵⁴

Oceňování a prodej konfiškátů

Při finančním vypořádání konkrétní konfiškace bylo prvním krokem stanovení hodnoty konfiškovaného statku. Základním způsobem ocenění konfiškátu bylo provedení odhadu, v dobové německé terminologii nazývaných „*Tax*“, „*Taxation*“ nebo „*Schätzung*“. Dělo se tak na základě starobylých principů, které ani zdaleka nebyly vymyšleny v souvislosti s pobělohorskými konfiškacemi. Tytéž principy byly po desetiletí uplatňovány při veškerých složitějších operacích se šlechtickým nebo komorním majetkem, při němž bylo potřeba zjistit cenu a výnos dominia, např. při vypisování berní povinnosti, odúmrtích, testamentárním řízení nebo individuálně prováděných konfiškacích. Materiály zaznamenávají, že i ve dvacátých a třicátých letech 17. století odhadní komise zpracovávaly i takovéto pří-

(353) David Wachsmann byl v prosinci 1621 nazván císařovým „milým“ a byl mu svěřen titul Cammer-Fiscal v Dolním Slezsku a v knížectví Hlohovském a Zaháňském. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 24. 12. 1621, fol. 45. V dubnu 1622 již Wachsmann získal konfiškovaný dům uprchlého rebela Baltazara Wildpredta v Hlohově. TAMTÉŽ, fol. 61v.

(354) O úloze Mikuláše Nussera v pobělohorských konfiškacích KNOZ, T.: *Državy Karla staršího ze Žerotína*, s. 263–284. V materiálech Haus-, Hof- und Staatsarchiv ve Vídni lze v souvislosti s konfiškacemi nalézt dokumenty i k dalšímu moravskému rentmistroví, kterým byl Maximilián Kemtner. HHSTA WIEN, Österreichische Akten, Mähren, Intimation von Seite Cardinals Franzen von Dietrichstein an Maximilian Kemptner, Rentmeister in MM, 1622, březen, 20.

pady, jež však na první pohled s hromadným postupem při potrestání stavovského povstání splývají.³⁵⁵

Proces pobělohorských konfiskací metodu taxace ovšem využil v rozsahu neobvyklém, poprvé šlo o uplatnění tohoto úředního postupu ve značném množství. Statek či soubor statků byl oceněn podle předem stanoveného postupu. Komora jmenovala zpravidla tříčlennou odhadní komisi, složenou z komisařů, většinou komorních úředníků.³⁵⁶ Ti měli stanovit cenu na základě osobního zjištění situace na konkrétním panství. V krizovém období to ovšem nebylo ani zdaleka jednoduchou záležitostí. Na některé statky se komise nemohla dostavit proto, že byla v daném momentu pracovně přetížená, jinam se nedostala kvůli obsazení území nepřátelským vojskem. Práce komise byla komplikována zpochybněním vlastnických vztahů, válečnými událostmi, migrací šlechty i řadového obyvatelstva, problémy církevních institucí a rychlou inflací. Ve všech případech bylo nutné zpoždění nadřízeným orgánům dostatečně zdůvodnit. Ani práce na místě samém se neobešla bez problémů. Zajistit veškeré potřebné podklady a dokumenty, především listiny, urbáře, gruntovnice a účty přitom často nebylo jednoduchým úkolem. Někdy nebyly k dispozici vzhledem k nepořádkům ve vrchnostenské kanceláři, někdy vzaly za své při požáru nebo drancování vojskem, jindy se vrchnosti nebo vrchnostenští úředníci snažili jejich ztrátu předstírat. Vrchnostenští úředníci tak někdy projevovali svou loajalitu vůči původní vrchnosti, jindy se snažili zakrývat vlastní profesionální nedostatky nebo dokonce případnou ekonomickou zainteresovanost na nesprávném ocenění statku.³⁵⁷

(355) V moravském prostředí je zachováno určité množství odhadů v nejrůznějších dokumentech i pro předbělohorskou dobu. Odhady statků nebo jednotlivých vesnic byly vyhotovovány například při příležitosti posudků, a proto je jich několik zaznamenáno i v knize posudků zemského soudu. MZA BRNO, A 4, Stavovské rukopisy, inv. č. 427, *Knihy posudků zemského soudu, 1565–1638*, fol. 14–19, 95–110, 144v–150. Pro tyto zápisy je typické, že byly konány podrobněji nežli v případě odhadů spojených s pobělohorskými konfiskacemi a že u stálých platů šly i na rovinu jednotlivých osedlých – a že se tedy setkáváme i s konkrétními jmény poddaných. Stejným způsobem se odhady ostatně vypracovávaly i v šedesátých letech 17. století, pro něž jsou již vedeny speciální „kvatery odhadní“. MZA BRNO, A 3, Stavovské rukopisy, inv. č. 751, *Kvatery odhadní, 1663–1668*.

(356) Pro odhadní komisi býval užíván pojem „Taxations-Commission“, pro odhadního komisaře termín „Taxations-Comissar“. Odhadní komise přitom obvykle nebyla komisí konfiskační, ačkoliv v očích některých historiků tyto dvě komise splývaly a podobně tomu ostatně bylo i u některých současných pobělohorských konfiskací.

(357) Průběh oceňování různých statků se lišil vzhledem ke specifickým místním podmínkám a např. také vzhledem k momentální politické a vojenské situaci. V zásadě však probíhal jednotně podle ustáleného úzu. Průběh taxací na příkladu moravských konfiskací popsal HRUBÝ, F.: *Odbady konfiskovaných moravských velkostatků*, s. 125–129. O detailní analýzu komplikovaného průběhu taxace se na příkladu statku Dřevohostice pokusil KNOZ, T.: *Državy*

Nejprve se oceňovaly stálé platy, tedy výnos z poddanských dávek. Dávky ve formě naturálií a ve formě roboty přitom podle daného koeficientu podléhaly redukcí. Druhou a ve sledované době již zároveň hlavní částí odhadu byla taxace běžných platů, tj. ročního výnosu hospodaření vrchnostenského velkostatku. Třetí položkou bylo ocenění zámku či podobných vrchnostenských sídel a staveb. Opět se to odehrávalo na základě tabulkových čísel.³⁵⁸ Sečtením takto stanovených položek, označených jako „*Summa*“, získali odhadní komisaři celkovou částku, nazvanou „*Summa summarum*“. Vše se dělo na základě předválečných poměrů a cen před propuknutím inflace. Od takto určené sumy se v období konfiskací zpravidla ještě odečítala částka stanovená jako ztráta vzniklá poškozením panství, např. při drancování vojskem. Tak vznikla pro danou chvíli konečná částka, z níž ovšem vycházela další následná jednání císařské dvorské komory a která byla v jejích materiálech označována jako ocenění, odhad čili taxace. Tato taxace byla ověřena, vyhotovena v německé verzi a pokud šlo o konfiskace v Čechách nebo na Moravě také ve verzi české. Posléze byla prostřednictvím české dvorské komory, popřípadě komor či rentovních úřadů v ostatních zemích, zaslána císařské dvorské komoře. V těch částech monarchie, kde byli Ferdinandem II. jmenováni místodržitelé a gubernátoři, byly opisy taxace odesílány i do jejich kanceláře.³⁵⁹

Císařská dvorská komora musela počítat se skutečností, že taxace pracovala především s tabulkovými cenami jednotlivých položek a komodit. I přes redukce celkové částky v rámci taxace se často skutečný stav domnia od vyjádření v taxaci značně odlišoval. Tato záležitost byla dána zažitým právním a finančním systémem, vcelku analogicky fungujícím na celém území monarchie. V jednotlivých případech byla ovšem příčinou napadání a zpochybňování vyhotovených taxací a ve výjimečných kauzách dokonce zavdala důvod k diskusi o právních a finančních systémech celého konfiskačního procesu, postavené na právněteoretické rovině. Častěji se ale

Karla staršího ze Žerotína, 228–239, 258–284. Průběhu taxací se kupodivu v kontextu popisu situace na Moravě v první polovině 17. století nevěnoval MATEJKA, F.: *Morava za třicetileté války*, s. 77–98. Oceňovací protokoly k moravským konfiskacím jsou uloženy v MZA BRNO, G 140, Rodinný archiv Dietrichsteinů, inv. č. 391–392, kart. 131; oceňovací protokoly různých českých a moravských konfiskovaných statků potom dále v SÚA PRAHA, ČDKM IV, zde pod signaturami různých lokalit.

(358) Není zcela nezajímavé, že se tabulkové ceny od částek uváděných v konfiskačních taxacích nikterak nelišily ani v 60. letech 17. století. Zámek byl stále taxován na 1 000 zl. a tvrz (Rittersitz) na 500 zl. To samo svědčí o malé realnosti tabulkových cen. MZA BRNO, A 3. Stavovské rukopisy, inv. č. 751, Kvatery odhadní, 1663–1668, např. zámek Budišov, tvrz Ostrov, fol. 371, 400v.

(359) HRUBÝ, F.: *Odhady konfiskovaných moravských velkostatků*, s. 125–129; KNOZ, T.: *Pobělohorské konfiskace na Moravě jako komunikace*, 1994, s. 101–114, zde s. 109.

zpochybnění týkalo pouze jedné individuální konfiskační kauzy a vyvolalo „jen“ revizi taxace a opakované vyhotovování oceňovacího protokolu.³⁶⁰

Celkovou výši taxace schvaloval místodržitel dané země a představitel císařské dvorské komory. Zpravidla byla vzata za „status quo“ a vycházelo se z ní i při dalším jednání o prodeji konfiskátu. Týkalo se to případů, kdy šlo o skutečný prodej „za hotové“, o nejrůznější bezhotovostní převody, obvykle zdůvodňované nutností kompenzovat zájemcům o konfiskáty jejich služby panovníkovi a rakouskému domu, popř. podobně zdůvodňované darování ve prospěch třetích osob.

V některých nepočtených, ovšem z hlediska právního a finančního systému habsburské monarchie důležitých případech, byla částka udaná v taxačním protokolu pouze výchozím bodem. Císař ve spolupráci s výše uvedenými finančními úřady vypsál otevřené výběrové řízení, resp. dražbu – „*Licitation*“. Vzhledem k časovému i geografickému prostoru, ohraničujícímu licitace v pobělohorských konfiskacích, patrně šlo o prostředek k navýšení finančního zisku konfiskací, který navrhoval jistý císařský finanční úředník v souvislosti s velkým počtem zájemců o statky, ochotných dobře zaplatit. Zpravidla byly licitace pořádány v těch případech, kdy se o konkrétní konfiskát ucházelo větší množství uchazečů, nebo když finanční orgány monarchie z nějakého důvodu potřebovaly zvýšit cenu konfiskátu, vyjádřenou v konfiskaci. Uchazeči potom ve vypsané dražbě „licitovali“ o stanovený konfiskát. Částka stanovená v oceňovacím protokolu byla při licitaci považována za základní vyhlášovací sumu. Jen těžko lze přesně určit, z jakých důvodů a v jakých konkrétních kauzách Ferdinand II. přistupoval k vyhlášení licitace. Ze známých případů je například obtížné charakterizovat, proč se licitace uvedené v kopiářových knihách císařské dvorské komory omezily na Čechy a Slezsko, zatímco na Moravě, v rakouských zemích ani v Uhrách se nevyskytují. I v Čechách jsou ostatně zaznamenány pouze pro konfiskace, které následovaly bezprostředně po Bílé hoře, avšak nikoliv pro pozdější konfiskace valdštejnské či trčkovské. Tehdy již evidentně dávaly finanční orgány habsburské monarchie přednost přímým odprodejům nebo kompenzačním předáním konfiskátů.³⁶¹

Po licitaci byl konfiskát zpravidla nabídnut a posléze také předán tomu ze zájemců, který byl ochoten zaplatit vyšší sumu. Ani tento zdánlivě

(360) Příkladem opakovaného napadání a vyhotovování taxace je konfiskace statku Dřevohostice. O tom KNOZ, T.: „*Hastýn je bora a les*“, s. 149–169.

(361) „Verordnung an die Böhmische Kammer de dato in Prag den 27ten Aprilis Anno 1623, dass dem Herrn Adam Gottfried Berka das ihme eingeräumte Gut Konojed gegen Erlegung des Überrests nach Abziehung m/20 ß Gnad in die Landtafel einverleibt wurde...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmisches Reihe, kn. 333, 27. 4. 1623, fol. 147v.

jednoduchý a logický postup ovšem nebyl výlučný. V některých případech císař rozhodl naopak ve prospěch zájemce nabízejícího nižší sumu. Je možné jen obtížně v obecné rovině soudit, jestli k tomu docházelo na základě obvyklé osobní intervence, probíhající současně s licitací, anebo panovník a jeho finanční úředníci znali jméno budoucího držitele konfiskátu ještě před vypsáním licitace. Některé formulace v materiálech císařské dvorské komory navozují myšlenku, že by takový průběh mohl být vyvolán snahou císařských finančníků vyhnat prodejní sumu co nejvýše.³⁶² Zájemci o majetky se (pokud dopředu oprávněně či neoprávněně nepočítali s osobním profitem z uvedené dražby) licitace jako specifického typu prodeje konfiskátu značně obávali, a proto se jí všemožně snažili vyhnout. Ačkoliv byl v některých případech, například z důvodů osobního závazku císaře vůči jeho osobě, za vítěze dražby vyhlášen licitátor s nižší nabídkou, byl zpravidla alespoň respektován původní odhad stanovený odhadní komisí. O tom, že vyhlášení licitace jako přirozené součásti konfiskačního procesu nebylo ve dvacátých letech 17. století naprosto neobvyklým postupem, svědčí občasně poznámky v záznamech císařské dvorské komory, podle nichž se daný případ obejde „ohne Licitation“ nebo „ohne alles fernere Licitation“. Jindy zase musel císař vydat zvláštní příkaz, aby statky byly zájemci i přes navýšení ceny prostřednictvím provedené licitace ponechány za původní taxovanou cenu. Nejčastěji se tak dělo opět z důvodů kompenzace jeho služeb, pohledávek či ztrát. Ve všech případech museli navíc všichni účastníci jednání citlivě rozlišovat, kdy se k různým sumám dospělo na základě licitace a kdy bylo vyhotoveno několik různě vysokých taxací.³⁶³ Podle toho totiž museli korigovat svůj další postup. Rozdíl mezi výší odhadu a konečnou vylicitovanou částkou přitom v některých případech dosahoval i značných procentuálních hodnot. Například císařský komorník Vilém Klenovský v září 1624 přihodil k taxe již prakticky přiděleného konfiskovaného statku Ptenín v Plzeňském kraji celých 2 000 zlatých. Stalo se tak navíc sice v řádně vypsané licitaci, ale po termínu.³⁶⁴

(362) Prodejní suma byla v Gedenkbücher označována jako „Kaufsumma“. Rozdílnou formou přístupu ke konfiskátům nežli vyhlášením licitace bylo vypracování dvou různě vysokých taxací. Tak tomu bylo mj. v případě panství Orlik (Worlik, Warklik) a statku Zvíkov (Klingenberg). TAMTÉŽ, kn. 333, 23. 10. 1623, fol. 233v.

(363) „An Liechtenstein de dato in Wien den 24ten Octobris Anno 1623, daß dem Jaroslaw Borzita Grafen v. Martiniz die confiscirte Güter Hagersdorf, Prunnersdorf, und Kralup, Wutschitz und Güttersdorf, Hrusowan, Libotschan, und Tletma, ohne alles fernerer Licitation um die höhere Tax der albereit dazu ausgezahlte m/316 fl. r. und die noch darüber anerbettene m/30 fl. r. erbeigenthumlich kauflich hingelaßen werden solle...“ TAMTÉŽ, kn. 333, 24. 10. 1623, fol. 232.

(364) TAMTÉŽ, kn. 333, 9. 9. 1624, fol. 342. Licitace proběhla i o statek Pičín na Příbramsku. O ten se zajímal a chtěl zaplatit taxační sumu major Šimon Appelman. Původní držitel

Výše taxace ovšem nebyla pouze orientační či výchozí cenou statku ani v případě, kdy k licitaci nedošlo. Mezi zájemcem o konfiskát a císařskou dvorskou komorou (respective císařem) v této fázi často docházelo k dalším jednáním, která měla různorodé důvody i průběh. Celý stav dobře vystihuje poznámka v přípisě zaslaném Liechtensteinovi II. února 1623. Podle komentáře výše zmíněného císařského úředníka nebylo potřeba vůbec jednat s těmi osobami, které požadují snížení kupní částky a napadají taxu. Prý je dostatek zájemců, kteří by rádi stanovenou částku zaplatili. Dokonce prý jich je tolik, že by pro ně ani nestačil celkový počet konfiskátů v zemi. Napříště by se statky měly prodávat za taxovanou částku nebo ještě dražší.³⁶⁵ Za určitých okolností zpochybil stanovenou sumu sám panovník a finančním úřadům vydal nařízení k úpravě částky uvedené v oceňovacím protokolu směrem dolů. Jako vysvětlení bývá v takových případech obvykle poněkud v nesouladu s výše charakterizovaným systémem uváděno, že byl statek oceněn příliš vysoko a že jeho hodnota za léta války klesla, neboť cizí vojska na statku způsobila „*bäckliche Schaden*“.³⁶⁶ Jindy opět v souladu s obvyklou frazeologií operuje nutností kompenzace za nejrůznější služby zájemce nebo za jím utrpěné škody. Naopak směrem nahoru se kupní suma v těchto případech pohybovala zcela výjimečně. Stávalo se tak tehdy, jestliže císařská dvorská komora označila taxaci za příliš nízkou.³⁶⁷ Další jednání, která v danou dobu probíhala, byla zapří-

Mikuláš Bechyně z Lažan, kterému byl statek předtím konfiskován, byl ochoten k taxaci na 20 000 kop grošů přidat celých 500 kop. Zdůvodňoval to tvrzením, že statek patřil tradičně jeho rodu (Bechyňové zde měli i rodinnou hrobku). Císařská dvorská komora s daným řešením souhlasila a dala Bechyňovi přednost. TAMTÉŽ, 16. březen 1624, fol. 275v. Mikuláš Bechyně z Lažan ovšem statek Pičín již roku 1627 opět prodal. BĚLOHLÁVEK, M. (ED.): *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Západní Čechy. Praha 1985, s. 254. Zmínka o vypuštění licitace a uznání taxační částky např. v případě statků po Dětřichu Adamu Lukoveckém, o něž měl zájem Urban z Pöttingu. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 23. červen 1623, fol. 182v.

(365) „...wohl Kaufleute vorhanden, welche die Güter in der gesetzten Tax gern annehmen, ja sich dero mehr befinden, als noch Güter übrig seye sollen, daß in künftig alle Güter, wo nicht höher doch der Schätzung gemäß, und darunter nicht werth, geben und hingelassen werden...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, II. 2. 1623, fol. 129.

(366) Uvedenou formulaci cituje tatáž připomínka zasláná císařskou dvorskou komorou Karlovi z Liechtensteina ve věci statků Albrechta z Valdštejna. TAMTÉŽ, kn. 333, II. 2. 1623, fol. 129. V případě panství Mezilesí (Mittelwalde) v Kladském hrabství se hovoří o tom, že statky utrpěly během povstání velkou škodu. To byl důvod ke změně ceny statku, popř. k výměně za statek jiný. TAMTÉŽ, kn. 333, 25. 9. 1621, fol. 26v.

(367) Stalo se tak patrně ponejprv v případě statku Vršovice, konfiskovaném Václavu z Roupova. Rezoluce byla vydána při příležitosti přidělení panství Údešice v Českém království, jenž byl konfiskován Jiřímu Hrobčickému z Hrobčic a mělo být přiděleno Arnoštu Montecuccolimu. Zde v taxe údajně nesouhlasily příjmy dvorů. TAMTÉŽ, kn. 333, 16. I. 1624, fol. 261. BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*, s. 98, 182.

činěna napadením stanovené sumy ze strany zájemců o konfiskáty, kteří částku považovali za příliš vysokou. Výsledkem tohoto kola jednání mezi kandidáty a císařskou dvorskou komorou bylo vyhotovení kupního dohovoru, označovaného pojmem „*Kauf-Berednuß*“. Tímto pojmem byl označován návrh kupní smlouvy, který byl vyústěním práce komory v dané zemi. Šlo o mezistupeň v jednání, který musel být nejdříve ratifikován císařem a císařskou dvorskou komorou ve Vídni. Teprve po ratifikaci kupního dohovoru byla na základě jeho textu sepisována oficiální kupní smlouva, na rozdíl od kupního dohovoru zvaná „*Kauf-Contract*“. Kupní smlouvy přitom opět vyhotovovali úředníci kompetentních finančních orgánů. Například v Čechách to byla česká dvorská komora, v ostatních zemích obvykle příslušné zemské komory. Text byl znovu schválen ve Vídni, zlistiněn a zapsán do příslušné expedice kopiářových knih císařské dvorské komory. Kromě toho lze v Čechách, kde to na rozdíl od ostatních zemí habsburské monarchie umožňovala stávající právní praxe, sledovat evidentní tendenci kupní smlouvy co nejdříve vkládat do zemských desek. Úřady se při tomto postupu údajně řídily starým zemským obyčejem.³⁶⁸ Účelem tohoto kroku byla patrně snaha centrálních orgánů co nejrychleji získat nenapadnutelný právní text a tím také zamezit jakémukoliv dalšímu zpochybňování ceny zakotvené v kupní smlouvě.³⁶⁹ V některých konkrétních případech se i v tomto stadiu ve věci angažoval sám Ferdinand II., po změně ústavního systému v českých zemích to byl navíc pouze panovník, kdo mohl vydat příkaz k zápisu podobných dokumentů do zemských desek.

Již v této „úřední fázi“ se průběh finančního vyřizování pobělohorských konfiskací neobešel bez komplikací, souvisejících s obecnou historickou situací. Do císařské pokladny přitom zatím stále neplynuly kýžené peníze. Ještě během první poloviny dvacátých let 17. století se v konfiskační agendě nejružnější proveniencí rozšířila vlna urgencí, v nichž Vídeň požadovala na Liechtensteinovi, Dietrichsteinovi či dalších příslušných

(368) „...nach altem Gebrauch, nach Landesgebrauch...“

(369) Také v tomto případě se hodně lišily přístupy císaře Ferdinanda II. i konfiskačních komisařů v jednotlivých zemích. V Rakouských knihy, jež by odpovídaly českým zemským deskám, v daném okamžiku neexistovaly. Vznikly podle českého vzoru až v době panování Marie Terezie. V bělohorské době jejich funkci pouze částečně suplovaly tzv. „*Gültbücher*“ (jež primárně zaznamenávaly poddanské daňové platby a zaznamenávaly se v nich také změny držitelů statků), popř. v listinné formě vedené „*Gülteinlagen*“. Na Moravě se během prvních etap konfiskací se zapisováním do zemských desek nespěchalo. Statky byly zapisovány zpětně od přelomu dvacátých a třicátých let 17. století. V Čechách byly noví držitelé konfiskovaných statků naopak zapisování prakticky okamžitě.

úřednicích, úřadech a zúčastněných stranách zvýšení pracovního tempa a větší důslednost při dokončování konkrétních kauz.³⁷⁰

Jestliže se celková částka, proti jejímuž uhrazení měl být konfiskát převezen nebo prodán, v kupní smlouvě označovala jako kupní suma čili „Kauf-Summa“, tatáž částka v hotových penězích byla nazývána „Kauf-Schilling“, což lze přeložit jako kupní peníze. Výběrem určených peněz byly pověřeny výkonné finanční rentovní úřady zvané „Rentämter“, organizované po jednotlivých zemích monarchie a podřízené komorám v jednotlivých zemích či jejich skupinách. Zemští rentmistři neboli „Rentmeister“ opět patřili mezi osoby, které měly přímý vliv na úspěch či neúspěch finanční politiky císaře.³⁷¹

Otázku, nakolik se zájem panovníka o naplnění pokladny prostřednictvím konfiskování majetku rebelů a následného prodeje konfiskátů potvrdil v praxi, nelze za současného stavu bádání a za absence relevantních pramenů statistické povahy jednoznačně zodpovědět. Vyřizování konfiskací a odvádění hotových peněz ze strany nabyvatelů konfiskátů se stále zpožďovalo a císařské úřady velmi často dostávaly místo peněz nové a nové žádosti o snížení kupní sumy. Císařská dvorská komora proto i v těchto případech rozesílala na své podřízené orgány podobné urgencye, jako tomu bylo v předcházející etapě v případě vyhotovování taxací a kupních smluv.³⁷²

Jednání byla vedena paralelně s novými držiteli konfiskovaných statků i se šlechtici, kteří byli konfiskacemi v předchozím období postiženi. Početně relativně nevelké, byť politicky i ekonomicky nesmírně důležité skupině osob byly majetky konfiskovány zcela. Předání těchto statků no-

(370) Upomínky byly obvykle označovány jako „Erinnerung“, „Erinnerungs-Befehl“, „Erinnerungs-Decret“, „Anmahnungs-Befehl“. V české expedici materiálů císařské dvorské komory se objevuje „Erinnerung“ poprvé 30. září roku 1623. Je adresováno Karlu z Liechtensteina a připomíná mu nutnost vyhotovit kupní smlouvu na panství Toužim (Teusing) ve prospěch knížete Julia Jindřicha Saského. Později se tento typ dokumentu stal běžným. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 30. 9. 1623, fol. 222v.

(371) O práci rentovních úřadů základní informace JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z.: *Dějiny správy*, s. 125–126. Ani terminologie typu „Kauf-Summa“ či „Kauf-Schilling“ není výlučná výhradně pro konfiskační proces.

(372) Jedním z četných příkladů podobné „Erinnerung“ může být císařské připomenutí české dvorské kanceláři, aby uvedla do praxe panovníkovu vůli, již dříve formulované v příslušné rezoluci ve prospěch Trčků z Lípy. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 334, 19. 2. 1627, fol. 63. Dále TAMTĚŽ, kn. 334, rok 1628, fol. 271, 288v, 317. Výhrady císařské dvorské komory často směřovaly i vůči dlouhým časovým lhůtám mezi vyhotovením kupní smlouvy a skutečnému předání konfiskátu novému držiteli. Příkladem může být situace, jež provázela předání statků Štětkeň (Stiekhen) a Cehenice (Tscheiniz) Janu Jakubovi Khieselovi z Gottschee. Císař si stěžoval, že statky ještě nebyly předány, ačkoliv nabyvatel již dávno složil peníze. TAMTĚŽ, kn. 333, 19. 3. 1624, fol. 277.

vým nabyvatelům se dělo velmi často za asistence císařského vojska. Vedle toho však existovalo velké množství účastníků povstání, jimž byly statky konfiskovány pouze částečně. V těchto případech lze souhlasit s terminologií Josefa Zukala, který ve své práci o slezských konfiskacích přesně rozlišuje, kdy skutečně jde o konfiskaci a kdy šlo pouze o finanční pokutu, byť její výše byla stanovena v určitém poměru vůči hodnotě pozemkového majetku postižené osoby.³⁷³ Císařské finanční úřady v takových případech musely provádět poměrně komplikované přepočty. Alespoň teoreticky přitom záleželo na konfiskovaných, jestli si panství do budoucna ponechají a rentovnímu úřadu předají jiným způsobem nabyté hotové peníze, anebo své statky prodají a peníze na zaplacení konfiskace-pokuty získají tímto způsobem. Pak vlastně probíhal analogický postup jako v případě úplné konfiskace, pouze byl statek prodán přímo původním držitelem držiteli novému, nedostal se ani na čas do komorní správy a komoře byly předány (opět alespoň teoreticky) přímo hotové peníze. V celé této fázi ještě většinou neplatila omezení v souvislosti s konfiskovaného, i když je již bylo možno cítit v pozadí některých císařských rozhodnutí.³⁷⁴

V konkrétních případech záleželo na poměru mezi výší taxace a zlomkem odhadní sumy vyjádřenou částkou finančního trestu. Mnohdy platební disciplína konfiskovaných závisela na jejich ekonomických možnostech. Ani v těch jednotlivých kauzách, kdy konfiskovaní z nejrůznějších a často i mimoekonomických důvodů byli ochotni pokutu zaplatit, nebyli vždy schopni nalézt císařské straně politicky vyhovujícího a především finančně solventního kupce. Ve chvíli vyhlášení konfiskací se zcela zhroutil dosavadní poměr mezi poptávkou po pozemkovém majetku a jeho nabídkou, stejně jako mezi jeho tabulkovou a reálnou cenou. Vzhledem k tomu proto museli jít prodejci postižení finanční formou konfiskací často s cenou hluboko pod výši taxace. Jak bylo uvedeno, výše pokuty se přitom vypočítávala právě z výše taxace daného statku, a nikoliv z výše kupní ceny, za niž byl statek prodán. Velmi často tak ve vztahu mezi konfiskovanými, kteří měli platit pokutu, kupci jejich statků a císařskou komorou nastávala situace platební neschopnosti.³⁷⁵

Dokumenty zaznamenávají celou řadu osob, které z nejrůznějších důvodů pokutu zaplatit nemohly nebo nechtěly. K řešení vzniklé situace postupovaly v zásadě trojím způsobem. Často řešily problém útekem do

(373) ZUKAL, J.: *Slezské konfiskace*, s. I. Tato skutečnost je patrná z podtitulu knihy „Pokutování provinilé šlechty...“ V samotném textu se již ovšem ani Zukal daným problémem nezabývá.

(374) SLOVÁK, J. (ED.): *O konfiskovaných statech na Moravě*. Brno 1919, s. 14.

(375) MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*, s. 83–91; HRUBÝ, F.: *Odbady konfiskovaných moravských velkostatků*, s. 136–141.

emigrace. V takovém případě jejich majetek zanechaný v zemi ovšem propadal (podobně jako majetek neaktivnějších, k smrti odsouzených povstalců) císařskému fisku, takže místo zlomku taxace vlastně propadl statek v celkové výši své ceny.³⁷⁶ Značná část konfiskovaných osob dala před emigrací přednost kompromisu. Snažila se vstoupit s panovníkem a jeho úřady do korespondenčního jednání. Jeho cílem bylo snížení výše pokuty, zdůvodňované nejčastěji poukazy na zdevastování statku válečnými událostmi, a tudíž i vlastní neutěšenou ekonomickou situací. V posledním případě konfiskování spoléhali na prosté protahování lhůt, na zmatky způsobené válkou, neschopnost císařských úřadů a vojska operovat na celém území monarchie a v neposlední řadě také na úplatnost císařových výkonných úředníků.³⁷⁷

Finanční převody a komplikace konfiskačního procesu

Do císařské pokladny se hotové peníze příliš nehmuly. Jednou z možností, jak docházelo k jiné než přímé hotovostní platbě, byla kompenzace prostřednictvím cese náhradních statků. K takovému způsobu náhrady ve formě převodu nemovitostí docházelo tehdy, když výše taxace nebo kupní smlouvy konfiskátu, o nějž projevila konkrétní osoba zájem u císařské dvorské komory, přesahovala výši jeho pohledávky u císaře. Velmi často šlo o finanční pohledávku ve formě císařova závazku za služby v úřadech nebo ve vojsku. Také v tom případě císařská dvorská komora vcelku ochotně přiznávala takovým osobám ty statky, o něž projevil zájem, ačkoliv přesahovaly výši pohledávky. Pretendenti obvykle svůj zájem o konkrétní statek před císařem spíše než svými finančními prioritami zdůvodňovali především příbuzenským poměrem k osobě postižené konfiskacemi nebo blízkostí či sousedstvím požadovaných konfiskátů s jejich dosavadními državami. Komora si ovšem jako podmínku položila postoupení jiných statků nabyvatele ve prospěch fisku. Výše taxace takto postoupených statků přitom měla odpovídat rozdílu mezi výši taxace konfiskátu a výši nabyvateleovy pohledávky. Obvykle však císařská dvorská komora před složitým převodem nemovitého majetku upřednostňovala doplacení rozdílu v hotových penězích. Záro-

(376) O problému konfiskací a emigrace MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*, s. 81–84; WINTER, E.: *Die tschechische und slowakische Emigration in Deutschland im 17. und 18. Jahrhundert*. Berlin 1955; STURMBERGER, H.: *Georg Erasmus Tschernembl*, s. 367–379; HORVÁTH, P.: *Česká pobeloborská emigrácia na Slovensku*. In: O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov. Bratislava 1956, s. 91–98.

(377) KNOZ, T.: *K osudům moravských bradů, zámků a tvrzí v pobeloborských konfiskacích*. ČMMus. Vědy společenské 77, 1992, s. 255–259; TÝZ: *Pobeloborské konfiskace na Moravě jako komunikace*, s. 106–107, 109–113.

veň konkrétní výši sumy určené k doplacení, stejně jako termíny jejich složení či postupného skládání u příslušného rentovního úřadu bývalo přímo určeno císařskou dvorskou komorou a oficiálně oznámeno místodržitelům, kancelářím a komorám v jednotlivých zemích. Při znalosti principů plateb není překvapením, že ani v takových kauzách nabyvatelé s platbami nespíchali. Opět se rozehrávala známá hra se složitými jednáními o výši skutečně zaplacené sumy. Variantní možností při jednání tohoto typu lze doložit alespoň na příkladu konfiskovaných statků Jana Sillase, o něž na sklonku roku 1621 projevila zájem Marie Magdalena Trčková z Lípy. Tato zkušená obchodnice s konfiskáty nabídla za statky oceněné na 35 000 zlatých odstoupení vlastních statků Letňany a Třeborovice. Císařská dvorská komora s tímto řešením vyslovila souhlas, nicméně přikázala Karlu z Liechtensteina, aby důsledně dohlédl na finanční a právní čistotu cese. Pokud by konfiskované statky měly vyšší nežli původně stanovenou cenu, měla Trčková rozdíl doplatit císařskému fisku v hotových penězích. Je tedy patrné, že v tomto případě došlo ke kombinaci obou výše uvedených postupů.³⁷⁸

Rentovní úřady vybíraly hotové peníze. Ani toto vybírání ovšem nebylo z hlediska centrálních finančních úřadů monarchie právě jednoduchou záležitostí. Nepomohlo ani, že se v materiálech císařské dvorské komory opakovaně objevovalo nařízení, podle něž se úředníkům povolovalo předat konfiskát jen proti zaplacení hotových peněz.³⁷⁹ Pro císařskou dvorskou komoru a její účetní úřady díky složitosti finanční správy habsburské monarchie vyvstávala také nutnost nejrůznějších, někdy i dosti komplikovaných

(378) Případ Marie Magdaleny Trčkové z Lípy je velmi složitý a navíc má dohru i v tzv. trčkovských konfiskacích po roce 1634. BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*, s. 941. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 23. 12. 1621 – 24. 1. 1622, fol. 40–42, 87 a 131v.

(379) „An Böhmische Kammer de dato in Prag den 13. Mai Anno 1623, daß IM den – mit Heinrich von Kollowrats Gemahlin un das Gut Frymburg pro 10 500 fl meis. – geschlossenen Kauf-Contract gnädigst ratificirt...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 13. 5. 1623, fol. 160v. Jedním z problémů při placení hotovými penězi byla měna, v níž byly vybírány peníze od nových nabyvatelů konfiskátů, plátců pokut i dluhů. Také v tomto ohledu byly habsburské země rozděleny. Důležitá měnová hranice vedla naopak podél geografické česko-moravské hranice. Zatímco v Čechách byly (až na výjimky, kdy se i v Čechách uváděly rýnské nebo zlaté) měnou kopy českých nebo míšeňských grošů, na Moravě, ve Slezsku a v Rakousku byly ceny konfiskátů udávány v moravských a omezeně také v rýnských zlatých. Takovou výjimkou z uvedeného pravidla byl například případ prodeje statku Pecka po Kryštofu Harantovi z Polžic a Bezdružic jeho vdově Salomeně za 35 000 zlatých rýnských. TAMTĚŽ, kn. 333, 14. 3. 1623, fol. 161v. V moravském konfiskačním protokolu se ojediněle vyskytl odkaz na převod užívaných měn, který potvrzuje, že si problému převodu různých měnových jednotek byli vědomi i současníci: „...ist sie gestrafft worden, daß sie Schuldbrieff auff 6 505 herein geben, auch itetz Michaelis 1624 erlegen solle 8 000 Thl., welche 8 000 fl. m. 9 333 fl. 20 kr. machen...“ D'ELVERT, CH. (ED.): *Mährisches Confiscations- und Crida-Protocoll*, s. 237–280, zde s. 262.

vaných, finančních a měnových přepočtů a převodů, což v důsledku proces získávání peněz z konfiskací opět komplikovalo.³⁸⁰

Ještě větším problémem, hraničícím s finanční i politickou krizí, byla při vybírání hotových peněz z konfiskací do státní pokladny činnost českého mincovního konsorcia, ražba znehodnocené dlouhé mince a její postupný příliv do státní pokladny.³⁸¹ V kontextu pobělohorských konfiskací samozřejmě hrála dlouhá mince spíše okrajovou, byť ne zcela náhodnou nebo bezvýznamnou úlohu.³⁸² Přesto odkazuje na souvislost mezi konfiskačním procesem na jedné straně, a finanční politikou, včetně krizí, inflací a různých spekulací, na straně druhé. Působení mincovního konsorcia se primárně samozřejmě dotýkalo především Českého království, odraz uve- dené krize je v první polovině dvacátých let patrný ve všech habsburských zemích, jichž se konfiskace dotkly.³⁸³

Mincovní konsorcium pod předsednictvím Albrechta z Valdštejna a Jana de Witte v Čechách působilo v letech 1622–1623. Josef Polišenský a Josef Kollmann jeho činnost dávají do souvislosti s neutěšenou finanční situací Ferdinanda II. i předchozími půjčkami Albrechta z Valdštejna císaři.³⁸⁴ Relativně dobře známý je politický i technický postup, jak ke jmeno-

(380) OLIVA, O.: *Finanční politika v Čechách po Bílé hoře*, s. 50–63. K měnové a mincovní politice v českých zemích v novější době dále POŠVÁR, J.: *Měna v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 1977; KOSTLÁN, A.: *Dlouhá mince v Čechách*. AUC. Philosophica et Historica I, 1989, s. 101–127. Zde též uvedena další literatura. K Moravě RUMPL, A. – RUMPL, J.: *Moravské vládní mince za třicetileté války*. Numismatický sborník 5, 1958, s. 171–224; 10, 151–212; 11, 1969–1970, s. 105–138.; SEJBAL, J.: *Dějiny peněz na Moravě*. Brno 1979, s. 70–77; POŠVÁR, J.: *Kopy a údaje v moravských pramenech 17. a 18. století*. NL 15, 1960, s. 40–43. Jisté tendence k samostatné správě Moravy a Slezska, paralelní s opačnou tendencí ke společné správě skupiny zemí České koruny, lze vypočítat např. z tzv. Brandakten císařské dvorské kanceláře, např. v aktech k jednání o změnách zemských hranic nebo v aktech k zemským vládám a soudům. AVA WIEN, Gruppe I, Allgemeine Verwaltung, Hofkanzlei, Hofkanzleiakten (k tomu inventář I/2).

(381) Dobovou informaci o „zfalšování mince dobré“ srov. např. u Pavla Skály ze Zhoře. TIEFTRUNK, K. (ED.): *Pavel Skála ze Zhoře, Historie česká*. V, s. 207–210. O problematice činnosti mincovního konsorcia, dlouhé mince a celkově o období „Kipper und Wipper“ dnes existuje poměrně bohatá literatura. Podrobný rozbor KOSTLÁN, A.: *Dlouhá mince v Čechách*, s. 101–127, přehled základní literatury s. 101–102. Dále např. NEWALD, J.: *Die lange Münze in Österreich*. Numismatische Zeitschrift 13, 1881, s. 88–132; SMOLÍK, J.: O „dlouhé minci“ v Čechách. PA 12, 1882, s. 171–186; NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: *Dlouhá mince v Čechách v letech 1621–1623*. Numismatické listy I, 1946, s. 29–35; NOZIČKA, J.: *Hospodářský a měnový vývoj našich zemí*. Praha 1946. Krátce ABEL, W.: *Masernarmut und Hungerkrisen im vorindustriellen Europa*. Hamburg 1974, s. 138–174.

(382) Např. o roli dlouhé mince v kontextu kariéry a majetkové politiky Albrechta z Valdštejna JANÁČEK, J.: *Valdštejn a jeho doba*, kap. Mincovní konsorcium, s. 241–246.

(383) NEWALD, J.: *Die lange Münze*, s. 88–132; MICHÁLEK, M.: *Dlouhá mince v Horní Lužici*. NL II, 1956, s. 13–15.

(384) POLIŠENSKÝ, J. – KOLLMANN, J.: *Valdštejn*. Ani císař, ani král. Praha 1995, s. 67–69.

vání mincovního konsorcia a ražbě dlouhé mince došlo. Finanční konsorcium si vzalo za příklad působení podobných měnových komisí, snažících se vyřešit ekonomické problémy s ražbou méně hodnotné mince. Razili ji lehničtí vévodové, české stavovské direktorium i Fridrich Falcký. Thomas Winkelbauer v tomto ohledu konstatuje, že císař Ferdinand II. nevymyslel nový způsob, kterak získávat peníze, pouze „naskočil do jedoucího vlaku“.³⁸⁵ Konsorcium bylo zřízeno po delším jednání ve Vídni 18. ledna 1622 a do jeho čela byl postaven pražský bankéř Jan de Witte.³⁸⁶ To, že se ražení znehodnocené mince nakonec obrátí proti císaři samotnému, se začalo ukazovat již během několika měsíců. Výrazně narůstala inflace a císařskému dvoru navíc velmi rychle začala chybět finanční likvidita.³⁸⁷

Nedostatek hotových peněz byl také jednou z rozhodujících příčin, proč Ferdinand II. v patentu z 29. září 1622 vyhlásil rozprodej statků, jež byly konfiskovány a nyní se dočasně zařadily mezi statky komorní. Za této situace ale hrozilo, že hodnotu takových dominií bude snižovat nejen probíhající válka a absence řádné vrchnostenské správy, ale také že císař dostane za prodané konfiskáty zapláceno v nehodnotné dlouhé minci. Tedy že on sám bude ekonomicky tratit na tom, co mu mělo podle původních záměrů přinést profit. Ztratit měli naopak jeho protivníci. Zisk ovšem nešel do státní pokladny, nýbrž do kapes členů mincovního konsorcia, a také těm osobám, které dosud stačily zaplatit nabyté konfiskáty v dlouhé minci. Thomas Winkelbauer mezi nimi obzvláště vyzdvihuje Albrechta z Valdštejna, Jana Oldřicha z Eggenberga a Karla z Liechtensteina. Mincovní kalada, jež se připravovala od léta 1623 a nakonec byla vyhlášena 11. prosince tohoto roku, platnost dlouhé mince a tím i epochu finančních spekulací s dlouhou mincí ukončila. Dlouhá mince byla devalvována na osminu původní hodnoty a konfiskáty směly být napříště kupovány pouze za minci novou.³⁸⁸

Zmínka o nekvalitní minci se v konfiskačních materiálech císařské dvorské komory poprvé objevila nedlouho po vyhlášení kalady. Stalo se tak v rezoluci císařské dvorské komory, zasláné místodržiteli v Čechách Karlu z Liechtensteina dne 21. prosince 1623. Tato rezoluce se týkala statků Pacov a Dub v jižních Čechách, které byly konfiskovány povstalci Ladislava

Obecně o dlouhé minci NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, E.: *Dlouhá mince v Čechách v letech 1621–1623*. Nověji podrobně KOSTLÁN, A.: *Dlouhá mince v Čechách*, s. 101–127.

(385) WINKELBAUER, T.: „*Das Geld est Sanguis corporis politici*“, s. 153–154.

(386) O osobnosti Jana de Witte ERNSTBERGER, A.: *Hans de Witte, Finanzmann Wallensteins*. Wiesbaden 1954.

(387) OLIVA, O.: *Finanční politika v Čechách po Bílé boře*, s. 39–50.

(388) WINKELBAUER, T.: „*Das Geld est Sanguis corporis politici*“, s. 153; ŠIMEK, E.: *Česká mince v prvních desetiletích 17. století*. SbNM – řada historická A-31, 1977, s. 201–272.

vu Vítovi z Rzávého a nyní měly být předány jeho vdově Anně Markétě Vítové (mezitím znovu provdané Šleglové), resp. nezletilé dceři Marii Magdaleně. Nabyvatelé sice získali konfiskát bezplatně pouze za slib loajality, nicméně se museli zavázat zaplatit rentovnímu úřadu na statcích ležící dluhy. A právě v této souvislosti úředníci císařské dvorské komory důrazně připomněli, že částka má být složena v dobré, nové či nynější minci. Text pamětních knih hovoří o „*Münz guter Valor*“ nebo o „*jetziger Münz-Valor*“.³⁸⁹ V každém případě se uvedená událost stala z daného pohledu přelomovou. Po celé následující období se zmínka o dobré minci stala pevnou součástí některých konfiskačních jednání, při nichž se měly odehrávat jakékoliv finanční operace s hotovými penězi. Dokonce byla úředně stanovena i hodnota mince, kterou směli finanční úředníci při platbách za konfiskáty, placení pokut či dluhů přijímat. Hovořilo se o minci „publikované hodnoty“ – „*publicierter Valor*“.³⁹⁰ Ačkoliv se tyto poznámky týkaly především českých konfiskací, nebezpečí placení dlouhou mincí nepochybně značně ovlivnilo a komplikovalo situaci ve všech habsburských zemích. Když už v ní zapláceno bylo, císař v některých případech přistoupil k tomu, aby byl konkrétnímu nabyvateli vypočtený rozdíl mezi platbou v dlouhé a nové dobré minci plátcí ponechán jako milost, jindy ovšem tento rozdíl musel být císařským účetním úřadům doplacen.³⁹¹

Jen velmi obtížně lze určit, jak vysoký obnos v hotových penězích, ať se již jednalo o pokuty, koupě nebo o vyrovnávání dluhů, rentovní úřady skutečně obdržely. Kolem roku 1623 výrazně vzrostl tlak ze strany císařské dvorské komory na podřízené úředníky, aby pečlivěji vymáhali platby. Jak bylo zmíněno, císař dokonce vydal rezoluci, podle níž nesměl být v Českém království zapsán do zemských desek žádný prodej konfiskátu, resp. žádná kupní smlouva, aniž by byl převod nejdříve vyřízen finančně a bylo

(389) „Kaiserliche Resolution an Liechtenstein de dato in Wien den 31ten Decembris Anno 1623, daß Anna Margaretha Wytha um die Güter Pazau, und Dub pro m/71 ſ m. gnad ratificirt, jedoch daß IM gebührenden 3ten Thail im guten Mühl abgestattet werden solle...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 3I. 12. 1623, fol. 247v. BÍLEK, T.: *Dějiny konfiskací v Čechách*, s. 878–879.

(390) Antonín Kostlán se zmiňuje o tom, jak ve sledovaném období po celém Německu i po českých zemích obcházeli směnármci, zvaní „Kipper und Wipper“, a s nádavkem vykupovali starou dobrou minci, což dokládá, jaký o ni byl zájem. KOSTLÁN, A.: *Dlouhá mince v Čechách*, s. 104.

(391) O minci „publikované hodnoty“ se hovoří v rezoluci z 18. 1. 1624 týkající se statku Černovice, který byl konfiskován Mikuláši st. Vratislavovi z Mitrovic a měl být prodán jeho příbuznému Václavu Vratislavovi z Mitrovic. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 16. 1. 1624, fol. 261v. Příklad zaplacení části kupní ceny v dlouhé minci může reprezentovat záležitost statku Suchdol, který měla nabýt Kateřina Vratislavová z Mitrovic. Suma 2 000 zl. byla zaplácena v dlouhé minci [am geringen Geld]. To císař sice akceptuje, zbytek má být již ovšem zaplácen v dobré minci. TAMTÉŽ, kn. 333, 20. 4. 1624, fol. 282.

sepsáno „*Verordnung*“ nebo nastolena „*Richtigkeit*“.³⁹² Zároveň je ovšem třeba konstatovat, že snahy o urychlený přítok peněz do státní pokladny byly do značné míry vyvolány stejně rychle narůstajícími výdaji. Do procesu taxování statků i do procesu jednání o kupní smlouvy, které by jinak postupovaly zažitým tempem, samozřejmě vstupovaly také politické intervence, a to ihned od zahájení konfiskací. Stávalo se například, že císař pro některé nabyvatele konfiskátů nepožadoval zaplacení plné částky a že odpuštění platby označil za kompenzaci neboli „*Recompens*“. Kolem roku 1623 počet takových kompenzací narůstal s pokračující válkou a narůstajícími dluhy císaře. K uvedeným kompenzacím navíc v některých výjimečných případech přibyla možnost, že zaplacení dluhů ležících na konfiskátech na sebe vezme císařská dvorská komora. V obvyklých situacích se v kupních smlouvách zavazovali nabyvatelé, že převezmou na statku ležící dluhy. Z tohoto schématu se během dvacátých let 17. století stal téměř automatický postup. Za určitých okolností byl nyní panovník ochoten převzít dluhy na sebe, resp. nechal je zapsat jako pasivum císařské dvorské komory. Také tento postup byl zdůvodněn jako vynahrazení utrpěných škod daného žadatele. Poměrně častým postupem bylo i odložení doby splatnosti nebo povolení k odvádění peněz po splátkách. V tom případě měly rentovní úřady k celkové sumě připočítávat v dané době běžné šesti-procentní úroky.³⁹³

Ne vždy odtékaly vybírané peníze bezprostředně do kapes soukromých osob. Někde byl jejich převod odůvodněn a vyúčtován jako konkrétní státní výdaje. Vzhledem k pokračující válce na ně například čekal dvorský válečný účetní úřad, jehož úředníci nepochybně věděli, jak s penězi naložit. Často se ovšem v komorních rezolucích vyskytují i záznamy o konkrétních účtech a institucích či osobách, na než měly rentovní úřady získané hotové peníze – „*Paargeld*“ – převést nebo použít. Obdobně peníze několikrát směřovaly k diplomatickým jednáním. V listu datovaném 6. března 1623 se přímo praví, že uzavřená kupní smlouva na 150 000 zlatých s kardinálem Dietrichsteinem má být moravskému gubernátoru za jeho ztráty dána „z milosti“. Zbytek ve výši 50 000 zlatých měl Dietrichstein vynaložit na „stabilizaci“ míru s Gabrielem Bethlenem, na níž se Dietrich-

(392) Uvedená císařská rezoluce o povinném zápisu přidělení konfiskátů do zemských desek (TAMTĚŽ, 16. I. 1624, fol. 261) má svůj ohlas i v dokumentech jednotlivých konfiskačních případů, např. ve věci statku Křivosoudov v Čáslavském kraji, který byl přisouzen rado-vi rakouského regimentu Hugovi z Hallweilu. TAMTĚŽ, 10. I. 1623, fol. 117.

(393) Odpouštění vázaných dluhů ze strany císaře lze doložit případem statků Vilémov, Vrané a Žerotín, konfiskovaných Vilému Vojtěchu Doupovskému z Doupova a prodaných Janu Zdeňku Vratislavovi z Mitrovic. Císař tehdy vydal české dvorské komoře příkaz, aby za nabyvatele převzala dluhy státní pokladna. TAMTĚŽ, 14. 5. 1623, fol. 166.

stein v daném okamžiku skutečně velmi aktivně podílel.³⁹⁴ Potřebám dvora (v pramenech se hovoří o „*Hof-Notdurften*“) měl sloužit výnos z prodeje statků, které před Bílou horou náležely bratřím Fridrichovi a Ditrichovi Sekerkům ze Sedčic.³⁹⁵

Účetní vyjádření investic císařské dvorské komory na různé kompenzace a jiné podobné účely komplikuje skutečnost, že zdaleka ne všechny peníze pocházely přímo z konfiskací. Přitom nelze ani odhadem říci, jaké procento to bylo. Za válečné zásluhy či za náklady na stavění armády císař odměňoval své příznivce i jiným způsobem. Velmi často jim byly vypláceny hotové peníze ze zásob komory. Některé z nich mohly také plynout z konfiskátů, ale stejně tak například z výtěžků komorních statků. Původ peněz přitom za současného stavu zpracování dostupných pramenů nelze specifikovat. Císařská dvorská komora ve sledované době také dosti často vypisovala různé komorní obligace. Za určitých okolností císař různým pretendentům přiděloval či prodával statky, které již delší dobu spravovala komora a nestaly se tedy komorními až za pobělohorských konfiskací. Nelze totiž zapomínat na skutečnost, že i ve dvacátých letech 17. století císařská dvorská komora prováděla celou řadu dalších finančních a hospodářských operací, než které se týkaly pobělohorských konfiskací. Příkladem vypsání komorní obligace a následného vyplacení dlužné částky v hotových penězích bylo vyplacení vojenského služného hejtmanovi Felixi Hornhansovi Wittonovi a fendrychovi Ferdinandu Hofmannovi. Císařská dvorská komora o tomto aktu rozhodla rezolucí ze 14. června 1621. Uvedeným osobám takto měla být z její pokladny vyplacena částka 6 500 zlatých. Peníze určené pro Wittona a Hofmanna přitom neměly pocházet z konfiskací.³⁹⁶

Od druhé poloviny dvacátých let 17. století začalo být nejspíše i císařovým finančním úřadům zřejmé, že se jejich původní představy o financování ústavních změn a vedení války ze zisků pobělohorských konfiskací nenaplní. Přibližně od roku 1624 začínají akta císařské dvorské komory čím dál tím více podávat svědectví spíše o následných převodech a sekundárních finančních spekulacích kolem konfiskátů. To již do jednání zpra-

(394) „An Fürst Karl von Liechtenstein de dato in Regensburg den 6ten Martis Anno 1623, daß er IM bey dem – um das Gut Polna mir dem Cardinal von Dietrichstrein geschlossenen – Kauf-Contract den m/150 fl. gnädigist verbleiben lassen, und das der Rest an der Kauf-Summa als m/50 fl., weil solcher zu Stabilisierung des Friedens mit dem Bethlen Gabor deputirt eingefordert und nach Wien abgefordert werde...“ TAMTÉŽ, kn. 333, 6. 3. 1623, fol. 137v. O Dietrichsteinově úloze při uzavírání míru s Bethlenem MATĚJEK, F.: *Morava za třicetileté války*, s. 103.

(395) Nabyvatelem statku byl Jan Kryštof z Paaru. HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 30. 12. 1624, fol. 391.

(396) HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 168, 30. 4. 1622, fol. 206.

vidla vstupovali druzí či třetí držitelé někdejších konfiskovaných statků. Také v těchto jednáních, prodejkách a přích císařská dvorská komora hrála aktivní úlohu. Největší zisky ovšem zcela jednoznačně plynuly do kapes soukromým osobám, přitom vždy s nástupem nové vlny konfiskací, resp. prodejů konfiskátů, jsou patrné diferenciacce mezi skupinami zbohatlíků. Patrně nejlépe to lze pozorovat v Čechách, kde na prvé vlně konfiskací nejvíce zbohatli Valdštejn, Eggenberg a Liechtenstein, zatímco ve druhé vlně to byli generálové a plukovníci typu Piccolominiho, Gallase nebo Leslieho.³⁹⁷ Oni ani jejich následovníci v období valdštejských a trčkovských konfiskací ovšem nezískávali konfiskáty zcela bez závazků ve prospěch císaře. Ve třicátých letech 17. století císařská dvorská komora velmi často nabyvatele konfiskátu z řad plukovníků a generálů zavazovala výplatou jednoho nebo více měsíčních služných svému pluku. Finanční prostředky na tuto výplatu přitom měly plynout z rozdílu mezi nárokem dané osoby a výší taxace přiděleného konfiskovaného statku.³⁹⁸

V konfiskačním procesu nebylo ze strany císařských úřadů vždy manipulováno výhradně s pozemkovými majetky a jejich finančními ekvivalenty. Po celou dobu konfiskací a ve zvýšené míře v jejich závěrečných fázích bylo počítáno i s financemi nazývanými konfiskační prostředky, resp. zvláštní prostředky. Přesný zdroj uváděných zvláštních prostředků nelze v obecné rovině určit. Nejspíše šlo o finanční přebytky, získávané nejen z konfiskací, ale například i z válečné kořisti nebo z rezerv říšských stavů a úřadů. Používaly se obvykle k vyplácení osob, které měly určité pohledávky u panovníka.³⁹⁹

(397) O společenské proměně po Bílé hoře a nárůstu úlohy „generálů a plukovníků“ POLIŠENSKÝ, J. – SNIDER, F.: *Změny ve složení české šlechty v 16. a 17. století*. ČsČH 20, 1972, s. 515–526; ČORNEJ, P.: *Vliv pobělohorských konfiskací na skladbu feudální třídy*, kap. Proměny feudální třídy v Čechách, s. 165–194.

(398) BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací v Čechách*, s. CXLVI–CXLVII; HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 335, fol. 42–288. Jde o případy z let 1634–1635, a to nejen ve prospěch nejznámějších císařských vojevůdců, nýbrž i celé řady nižších důstojníků. Využití valdštejských, trčkovských a slezských konfiskací k masovému vyplácení důstojníků i vojáků patrně souvisí se skončením vojenské kampaně a s jednáními o pražském míru. O tom např. GINDELY, A.: *Geschichte des Dreißigjährigen Krieges in drei Abteilungen*. III. Abteilung. Leipzig 1882, s. 35–73.

(399) Konfiskační prostředky bývaly označovány pojmem „Confiskations Mittel“, zvláštní prostředky jako „Extraordinary Mittel“. Z prostředků označovaných jako „Extraordinary Mittel“ bylo např. 31. prosince 1632 vyplaceno vyrovnání za věrné služby císařům Rudolfovi i Matyášovi zemskému písaři [Landschreiber] v zemi nad Enží Leonardu Karfennovi z Karffensteina ve výši 10 000 rýnských zlatých. HKA WIEN, Gedenkbücher, Österreichische Reihe, kn. 171, 20. 7. 1622, fol. 303. „Ordinary und Extraordinary Anlagen“ měly posloužit k výplatě dlužných částek ve prospěch Fridricha Cavriani. TAMTĚŽ, 17. 9. 1622, fol. 330v. Jiná

Poněkud přesněji lze definovat kategorii konfiskačních prostředků, byť se s oněmi zvláštními prostředky minimálně částečně překrývá a byť je jejich užití s předchozí kategorií prakticky shodné. Konfiskační prostředky byly finanční prostředky, v první řadě získané prodejem částečně konfiskovaných dominií a převedením určené sumy přes příslušný rentovní úřad císařské dvorské komoře nebo alespoň některé z regionálních dvorských komor. Dalším zdrojem zisku finančních prostředků byly dlužné částky, které byly vázány na konfiskovaných statcích a které se noví nabyvatelé konfiskátů zavazovali převzít na svá bedra. Mezi věřiteli totiž bylo mnoho konfiskovaných osob. V takovém případě musel nabyvatel dominia převzít závazky předchozích držitelů. Dluhy přitom nesplácel původnímu věřiteli, nýbrž císařské dvorské komoře. Nejedna z nabyvatelů proto císaře žádal, aby byl z povinnosti platit dluhy ležící na získaných statcích vyvázán, nebo aby mu byl přidělen pouze statek bez dluhů.⁴⁰⁰ Podobná situace vznikala i v případě, pokud konfiskovaná osoba musela odevzdat komoře finanční hotovost, klenoty nebo dlužní úpisy. V tomto případě to nemusely být úpisy ve prospěch jiných konfiskovaných rebelů. Nerozhodovalo přitom, byl-li držitel deskového statku nebo chudý šlechtic bez většího pozemkového majetku. O konfiskačních a zvláštních prostředcích se v dokumentech císařské dvorské komory začíná častěji hovořit především ve chvíli, kdy bylo nutno v masové míře vyplatit důstojníky císařského vojska, a sice například v souvislosti s přípravou podepsání pražského míru roku 1635, nebo při vyplácení úředníků různých stupňů. Ne vždy totiž bylo možné tyto osoby uspokojit přímo konfiskáty. V konkrétních případech přitom mohly být zmiňované prostředky jejich příjemci použity i ke koupi pozemkových statků, včetně statků z konfiskátů. V závěru celého konfiskačního procesu si již císař Ferdinand II. i jeho komorní úředníci uvědomovali, že je alespoň zčásti možné zisky z konfiskací (jež jinak byly dosti sporné) zmnožit. Jednou z možností bylo právě vyplácení peněz z konfiskačních prostředků a mimoekonomický nátlak na jejich další využití nabyvatelem. Druhou možností byla opět konfiskace a prodej již

císařská listina ve prospěch Františka Fabia z Thurnu hovoří o společných „Confiscations- und Extraordinary Mitteln“. TAMÉŽ, 22. říjen 1622, fol. 332v.

(400) Takovou žádost zaslal například Jiří z Náchoda. Argumentoval tím, že statek získal za své zásluhy, takže by bylo nesprávné, aby část své odměny zase vrátil státní pokladně ve formě splátek dluhů: „An Fürst Karl von Liechtenstein de dato in Regensburg den 28ten Novembris Anno 1628, daß er dem Herrn Georgen, Grafen von Nachod, pro m/100 fl Meiß. werth Güter einräumen oder ihme seines Darlehens, und hinterstelliger Kriegs-Verdienste der 23 500 fl . baar contentiern solle...“ HKA WIEN, Gedenkbücher, Böhmische Reihe, kn. 333, 28. II. 1622, fol. 92.

jednou konfiskovaných statků, jako k tomu v letech 1634–1636 došlo prostřednictvím valdštejských a trčkovských konfiskací.⁴⁰¹

Vyznění finančních operací

Během několika málo let prošla centrálními finančními úřady velká suma peněz a nemovitého majetku, ať již pouze účetně, nebo v hotovosti. Ferdinand II. s pomocí úřadů centrální správy peněz zpravidla vzápětí používal k různým účelům. Nejčastěji vyplácel své věřitele, úředníky a vojenské velitele, a to opět buď v hotovosti, ve formě bezplatného přidělování konfiskátů nebo zvýhodněním jejich koupě. V jednotlivých případech rozhodoval císař o různých finančních výhodách, milostech, slevách, převodech pro své věrné či pro své potenciálně věrné alespoň částečně rozhodoval „ad hoc“. Celkově ovšem šlo o složitou, ale v dlouhodobém horizontu dosti jasně formulovanou finanční politiku, byť výrazně ovlivňovanou a komplikovanou četnými negativními jevy, mezi něž v první polovině 17. století náležela celková finanční krize, zátěž způsobená válkou či působení mincovního konsorcia končící ražením dlouhé mince a kaladou. Jak se zdá, v obecné rovině byla jejím cílem transformace stavovské společnosti, v níž se prolínaly různorodé zájmy jednotlivých zemských stavovských obcí, jejich částí a jednotlivců na centralizovanou, jednotlivými právními i společenskými principy se řídící společnost. Při zkoumání právní, správní i finanční struktury habsburské monarchie ve dvacátých a třicátých letech 17. století vyplývá relativně dobře promyšlený a ve finanční politice sledovaného období jasně se promítající postup.

Ačkoliv se v různých zemích habsburské monarchie projevil ozbrojený a politický odpor proti Ferdinandovi II. v různé intenzitě, a v různém rozsahu proto byla aplikována i konfiskace jako právní sankce, lze císařovu finanční politiku v konfiskačním procesu považovat za centrálně řízenou a více méně jednotnou. Panovníkovi se díky převedení právní sankce na finanční podobu, jež například na Moravě probíhalo formou vyhlášení generálního pardonu na trest smrti a na druhé straně přísným aplikováním trestu konfiskace nemovitého a movitého majetku, podařilo připravit své politické odpůrce o jejich ekonomickou základnu a naopak obdarovat a ekonomicky posílit své věrné. Takový postup s oblibou využívali i mnozí

(401) První záznam o etapě pobělohorských konfiskací, jež se záhy začala běžně nazývat konfiskacemi valdštejskými a trčkovskými, je v pamětních knihách české expedice císařské dvorské komory zaznamenán ke dni 19. dubna 1634. Jde o případ týkající se statku Adama Erdmana Trčky z Lípy: „Kaiserlicher Befehl an die zu Apprehendierung der Adam Erdmann Trzkischen Gütter verordnete Commissarien Zdenko von Kollowrath, Melchior von der Wahl und Christophen Prockel de dato in Wien den 19. Aprilis Anno 1634...“ TAMTĚŽ, kn. 335, 19. 4. 1634, fol. 46v.

Ferdinandovi předchůdci. Po Bílé hoře byl ovšem konfiskační proces uplatněn v neobvyklém rozsahu a s nebyvalou důsledností. Finanční toky, způsobené konfiskacemi, proto měly vliv nejen na finanční postavení politické opozice z řad šlechty a měšťanstva nebo na finanční situaci císařových příznivců a spojenců, ale přímo ovlivňovaly politickou a společenskou strukturu středoevropské společnosti.

Uvedené finanční operace mimo jiné přispěly ke sjednocení habsburské úřední soustavy a napomohly tedy také dokončení procesu byrokratizace ve státní správě. Během let 1620 až 1636, kdy v habsburských zemích konfiskace byly posíleny především orgány centrální správy.⁴⁰² Bezprostředně díky pobělohorským konfiskacím stoupl význam císařské dvorské komory, která celý tento proces řídila. Podobně tomu bylo i s jejími podřízenými orgány, mezi něž patřily komory v jednotlivých habsburských zemích (či skupinách zemí) a rentovní úřady. Proměny spojené s finančními aspekty pobělohorských konfiskací se samozřejmě nedotýkaly pouze úřadů a úředních struktur, ale také úředníků a dalších osob, které byly se sledovanými procesy spjaty. Po roce 1620 nastala jedinečná situace, díky níž celá řada vyšších i nižších, centrálních i místních úředníků mohla využívat svého přístupu k informacím k postupu na společenském žebříčku i k finančnímu prospěchu. Jejich funkce jim umožňovala vždy přesně vědět, které statky budou v nejbližším období konfiskovány, popřípadě které konfiskáty bude komora prodávat. Se svými žádostmi o přidělení konfiskátů proto velmi často mohli předběhnout další pretendenty. Jak se navíc zdá, ti z finančních úředníků, kteří císařské zájmy zastupovali přímo v terénu, navíc mohli v jednotlivých případech využívat svého těžko kontrolovatelného postavení i k určitému vlastnímu obohacení. Materiály císařské dvorské komory dále zaznamenávají, že to ve značném množství byli právě různí císařští hodnostáři a finanční úředníci, kdo kromě základního platu za svou úřední funkci získávali od dvorské komory náhrady za pohledávky u císaře. Ty měly zpravidla podobu přidělování konfiskátu za finančně výhodných podmínek, zvýhodňování při koupi statků nebo eventuální upřednostňování před jinými pretendenty.

(402) Většího významu se dostalo politickým orgánům jako císařská tajná rada, která měla císaři pomoci v jeho hlavním cíli, tedy posílení panovnické moci. Založeny byly některé nové úřady, které měly výkon státní moci zintenzívnit, například rakouská dvorská kancelář.